СЛОВО Просвіти

Без мови немає нації!

ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ТИЖНЕВИК **9 (1009), 28 лютого — 6 березня 2019**

В Україні відбулися заходи з відзначення 148-ї річниці з Дня народження Лесі Українки

Рецепт перемоги

Михайло АНДРУСЯК,
м. Коломия

Революція гідності багатьох українців пробудила зі сну й позбавила страху. А події останніх років укотре оголили зажерливе єство московського монстра, який не без допомоги своїх ставлеників намагається проковтнути українську державу. І лише наша згуртованість, мудрість, відвага і мужність зможуть повибивати цьому імперському звірові його гнилі зуби.

Всі наші біди й негаразди, на нашу думку, у моральній площині. Аморальна, бездуховна економіка ніколи не була й не буде успішною. Український народ не житиме заможним життям і не зможе збудувати могутню державу, допоки дозволятиме купці олігархів безбожно грабувати себе, свою країну. Так і будемо людьми "другого сорту", замітатимемо вулиці європейських міст і постачатимемо європейським борделям "товар".

Який вихід із ситуації? Простий. Хірургічна операція! Одним впевненим помахом скальпеля перерізати гнилу совєтсько-комуністичну пуповину, яка не дозволяє нам "дотягнутися" до кращого життя. Що це значить? Не допускати нарешті до влади вчорашніх керівних комуністів. Не тих доярок, свинарок і трактористів, яких ці ж компартійні керівники силоміць затягли свого часу до тієї сатанинської партії, а саме керівних комуністів. Усім партіям, які називають себе українськими і претендують на роль провідних, позбутися тих вождів і вождиків, які не так давно славили компартію, а тепер голосно славословлять Україну, адже баласт "червоного" минулого важкою каменюкою стримує їхній поступ до українського майбутнього, із сьогодення тягне в багно минулого. Хай покаються щиро, хай чесною працею на рядових місцях змиють із себе компартійно-регіональний бруд, хай полюблять Україну без булави, без посад, нагород і мандатів. Люди їх зрозуміють і простять.

Усі ми, незалежно від партійних уподобань, нині повинні керуватися однією-єдиною мотивацією, гаслом наших дідів і батьків: "Бог і Україна!" Тоді повноцінно відродимо славні традиції, українські звичаї, обряди й культуру, тоді матимемо потужну економіку і не плентатимемося у хвості європейських народів, а станемо на чолі оновленої Європи.

Не кожен політик, на превеликий жаль, є патріотом своєї нації. І не кожен справжній патріот хоче влазити в багно політики. Проти зла, проти тих людей, угруповань, партій, кланів, які генерують, уособлюють і розносять зло, треба боротися всіма законними методами і способами, боротися всім миром, усією громадою. Тоді матимемо бажаний результат. Кожен на своєму місці повинен робити те, що йому до снаги і серця, що він найбільше любить і вміє, тільки б воно приносило користь Україні.

Державотворців, як і всіх інших, виховує суспільство. Рівень моральності, духовності кожного залежить від середовища. Важко бути чистим у болоті. Мусять знайти в собі сили виборсатися з багнюки, помитися в чистій річковій воді. Тією прозорою водою є, безумовно, віра в Бога, героїчна історія нації, родинні традиції, гордість за славних батьків і намагання їх наслідувати.

Кожна людина, на наше переконання, існує в трьох часових вимірах: у минулому, сьогоденні й майбутті. Гріхи батьківські чи власні не дозволяють такій людині розпростерти крила для повноцінного польоту нині, тим паче, для перельоту в майбутнє. І вже від самої людини, від її способу життя залежить, чи наступні її покоління виростуть "крилатими", а чи курми на "тушки", або ж президентськими "клонами". Українське суспільство нині просто приречене знаходити людей "крилатих" і давати їм небо для польоту. Бо лише так нація зможе стати окриленою, здоровою, а значить, — духовною, культурною, сильною, заможною, опірною будь-яким ворожим проявам.

Це чудово розуміють наші недруги, тому вони й "скубуть", нерідко руками самих українців, до крові тих, хто має крила й силу для польотів, і не тільки "скубуть", а й намагаються "обрізати" ці крила. Сліпі й підсліпуваті, вони не здатні побачити, що підростає, опирається вже велике й сильне плем'я "крилатих", виростає те покоління молодих і талановитих, чистих душею, твердих духом і дужих тілом українців, які й піднімуть Україну до висот.

Так буде! Нам, старшому поколінню, залишилося лише трохи їм допомогти, дати мудру пораду, мовити добре слово...

Український політик, митець, чиновник завжди і скрізь зобов'язаний бути на тій висоті, на яку його підняв Господь. Тільки там і тільки тоді він зможе ефективно виконувати спущену на нього Духом Святим місію, тільки тоді він зможе йти до людей і вони його зрозуміють, підуть за ним.

Ефективну модель українського суспільства нам, сьогоднішнім, запропонували наші славні попередники. Ще на початку 1929 року полковник Євген Коновалець сказав: "...доба, в якій живемо, безмірно велика. Це одна з тих революційних епох, які простягаються на цілі десятиліття, і в якій кується новий світ і нова людина. У великій світовій драмі наших днів ми маємо до вибору: або бути творцями, або жертвами історії...".

Бути ж творцями, а чи жертвами сучасної історії – залежить від нас самих, українців, без поділу на східних і західних, без розмежувань за партійною чи конфесійною належністю, без зважань на соціальний стан, українців за географією, мовою, духом і чином.

Рецепт перемоги залишили нам, знову таки, наші великі прадіди. "Тільки повне усунення всіх окупантів з українських земель відкриє можливості для широкого розвитку Української Нації в межах власної держави". Мудро й пророчо.

День рідної мови

У рамках відзначення Дня рідної мови у Чернігівській міській бібліотеці ім. М. Коцюбинського відбувся круглий стіл за участю вчених, митців та представників національних громад України. Серед інших була присутня голова всеукраїнської Чуваської громади Надія Лисова, голова Білоруської громади Чернігова Галина Ворожбит, поет і бард Зьміцер Захарєвіч, поетеса Олена Мамчич, професор Володимир Личковах, академік НАПНУ, перший заступник голови ВУТ "Просвіта" ім. Тараса Шевченка Георгій Філіпчук. Привітавши учасників круглого столу від імені київських просвітян, Г. Філіпчук зробив цікаву і ґрунтовну доповідь про стан української мови і вплив на державотворчі процеси в Україні.

МІЖ ПАМ'ЯТТЮ І ЛЮБОВ'Ю

2

НА СТОРОЖІ СЛОВА

6

ШАНУЙМО ГЕНІЇВ СВОЇХ!

16

“Потрібно зібратись із силами і довести Світові великий потенціал нашої великої держави”.

Не погоджуючись зі Світовим банком...

Микола ГОЛОМША
співголова ГФ “Українська альтернатива”

Днями з’явилась новина, здатна занурити в депресію навіть найзатятішого оптиміста. У Світовому банку повідомили, що без проведення реформ та маючи поточні темпи росту ВВП, Україні, щоб досягти такого рівня економічного розвитку, який має Польща, знадобиться 50 років.

Дослідження Світового банку про економічний розвиток України містять і другу шокуючу цифру — для досягнення Україною поточного рівня економічного розвитку країн Західної Європи, таких, як Німеччина, знадобиться... 100 років!

Якщо просто емоційно рефлексувати на таке повідомлення, можна сприймати його як убивчу оцінку “реформаторських” зусиль влади останніми роками.

Якщо поглянути глибше — це справедливий вирок пострадянській економічній моделі, яка була створена понад 20 років тому і, хоч як дивно, її ретельно оберігає і патронує сучасна політична “еліта”.

Неодноразово підкреслював, що за нинішніх політичних порядків будь-який економічний розвиток свідомо блокується. Свого часу, через непрозору і несправедливу приватизацію ресурси країни опинились у руках мізерного прошарку цинічних ділків. Вони і змоделювали українську економіку в її сучасному безперспективному вигляді. Зосередившись на експорті сировини, залишили вмирати високотехнологічне виробництво і, відповідно, прикладну і галузеві науки. Вбивши виробництво і науку, зробили непотрібним інтелектуальний і трудовий потенціал, через що країна почала постачати у розвинуті держави українські креативні мізки і робочі руки. Україна сформувалась як суто сировинна держава, залежна від стану світових ринків збуту сировини, і потрапила у економічне рабство до олігархічних монополій.

Така модель давала швидкий захмарний заробіток одиницям, кидаючи у злидні й відчай мільйони людей. І це підтверджує Світовий банк, підкреслюючи, що “в Україні спостерігається значна концентрація капіталу в руках нечисельної групи населення. Так, 3 найбагатші українці володіють 6% ВВП країни... Це обмежило доступ до економічних можливостей, здатних повністю розкрити потенціал людського капіталу”, — йдеться у дослідженні.

Наразі питання у тому, чи можемо ми, українці, сприймати цей прогноз провідної фінансової установи Світу як аксіому. Чи маємо погодитись з тим, що мінімум трип’ять поколінь наших людей на своїй землі приречені жити у махровому постсовку?

Або маємо розуміння того, що прогнозовані на Заході 50 або 100 років — це не вирок і вихід існує?

Враховуючи логічне зауваження, що за такі терміни Світ піде у розвитку та інноваціях так далеко, що нам нескінченно доведеться наздоганяти.

Маю сподівання, що нам усім ближчим є бажання здійснити своє економічне диво і довести, що можна за 5-10 років наздогнати ті ж Польщу і Німеччину.

Безперечно, чинник економічного розвитку для України в її нинішньому стані є абсолютною домінантою. Бо навіть питання війни і миру залежить від економічної потужності й успішності держави. Саме тому партія “Патріот” висунула кандидатом у президенти економіста Андрія Новака — фахівця, що є лідером п’ятірки провідних вітчизняних експертів з макроекономіки.

Бо щоб швидко змінити систему сировинної економіки на сучасну інноваційну модель, від президента і його команди вимагаються лише кілька основних якостей — фаховість, порядність і патріотизм.

Це є запорукою того, що план перезавантаження економічної моделі України буде здійснено.

Такий план існує, і він детально прописаний у програмі політичної партії “Патріот” та Програмі Андрія Новака — кандидата в президенти від партії. Наразі виокремлю засадничі моменти.

Перше. Ми маємо чітко усвідомити, що рухаємося від нульової відмітки. Адже після років імітації реформ, коли їхній справжній зміст підміняли переможними звітами про захмарну кількість, Україна так і не вийшла з періоду розвалу і стагнації. Отже, завдання полягає у запровадженні нової економічної філософії, що має базуватись на державній політиці, за якої людина, можливості її розвитку і реалізації мають бути головною домінантою. Державний апарат має розглядатись як сервіс, який надається громадянину для реалізації його прагнень і талантів.

Друге. Треба врегулювати суспільні відносини відповідно до Основного Закону. Часи, коли влада крутить правом, як циган сонцем, часом діючи всупереч Конституції, мають закінчитись! Тому першочергово необхідно ініціювати вдосконалення законодавства в частині запровадження кримінальної відповідальності за порушення конституційних норм і принципів. Тільки так людина в державі стане захищеною.

Без гідної, впевненої у своїх правах людини жодні економічні перетворення не можуть бути реалізовані. Адже їх рухають люди.

Це — ідеологічний, політичний і соціально-правовий базис нової політичної культури, від створення якого залежить можливість економічного прориву України.

Третє. Має бути забезпечений рівний доступ громадян до національних багатств, які належать народові. Ресурси країни мають запрацювати на державу, а не на купку патронованих владою олігархів, які через механізми приватизації отримали у своє розпорядження багатства нашої землі. Зламати диктат олігархічних монополій, які під дахом політичної корупції грабують людей, продаючи їм газ, тепло, воду за захмарними цінами, цілком можливо. Потрібна лише політична воля. Механізм базується на проведенні детального аналізу всіх хвиль приватизації, під час яких відбулося незаконне привласнення державних ресурсів. За результатами усе, що було привласнено, повинно бути використано для користі держави і всього українського народу. Що привласнено незаконно або з недотриманням умов приватизації, має бути повернуто у державну власність. А всі факти про тих, хто діяв всупереч державним інтересам винятково на користь свого гаманця, мають бути розслідувані згідно з чинним законодавством.

Четверте. Ця умова є винятковою, її реалізація робить реальними усі перелічені перетворення. Це відкриття соціальних ліфтів у державі, яка потребує оновлення політикуму і управлінської сфери чесними, принциповими, патріотичними людьми. Тільки через прийняття стабільного виборчого законодавства, через чесні, рівні, відкриті транспарентні вибори, можна “вимити” з влади політичних бізнесменів і відвертих ворогів української державності. Тільки так, позбавивши корупціонерів політичного “даху”, ми поборемо корупцію як явище і почнемо знищувати корупціонерів, повертаючи награбоване ними у власність держави і народу.

П’яте. Аби припинити катастрофічну “втечу” з України найбільш продуктивного і освіченого населення за кордон, держава має вкладати в інтелектуальну і технологічну складові. Впровадження новітніх технологій має розпочинатися з громад, і це повинен передбачати державний бюджет. Враховуючи потужний внесок українського інтелекту в розвиток сучасного технологічного світу, можна тільки уявити, на який прорив здатна Україна у разі розблокування цього напряму.

Є дуже багато подробиць, які містить цей план патріотів, є навіть проривні технології, які чекають своєї реалізації... Але важливішими є принципові речі, які ми маємо здійснити.

Це перехід від традиційних економічних номенклатур до сучасної капіталізації часу, емоцій та геопозицій. Переведення економіки країни на принципи четвертої промислової революції. Формування економічних форпостів країни в світі у творчій співпраці зі світовим українством. Створення окремої економіко-фінансової програми реалізації креативно-інтелектуальних можливостей українців за кордоном. Припинення торгівлі з країною-агресором. Остаточна переорієнтація економіки на європейські та світові ринки. Формування нової філософії використання природних багатств України, де надра мають відігравати роль економічного стимулятора розвитку новітніх технологій їхнього використання і аналога золотовалютного запасу країни.

Україна має чим відповісти на депресивний прогноз Світового банку. Він, хоч як дивно, є корисним як великий соціальний стимул. Бо ми ніколи не погодимось із таким станом речей, про який пишуть західні аналітики.

Коли вам кажуть: вашим дітям і онукам та їхнім дітям доведеться жити так, як живете ви самі, — що ви відчуваєте? Будь-яка патріотична людина, що справді любить Україну, ніколи не погодиться з такими “перспективами”.

Отже, це привід зібратись із силами і довести Світові великий потенціал нашої великої держави.

Поляки України — в обороні нашої держави

Петро АНТОНЕНКО
Фото автора

У Чернігові, на давньому княжому дитинці — Валу, в Галереї сучасного мистецтва “Пласт-Арт” відкрилася виставка “Разом пліч-о-пліч”. Це проект, який здійснює Об’єднання українців міста Боярки “Bez granic” (“Без кордонів”). Він розповідає, як громадяни України польської національності захищають нашу державу у війні на Донбасі. Ініціатор проекту — голова цієї організації **Гелена Седик**, яка згуртувала довкола нього багато однодумців. Партнером і спонсором проекту є “Związek Przedsiębiorców Polaków Ukrainy” (“Спілка підприємців поляків України”), голова — голова Влодзімєж Щепаняк. До речі, недавно Спілка створила власний телеканал, який розповідає про цей проект полякам України і світу.

Проект реалізується як збір матеріалів про поляків — учасників АТО, нині — ООС, та виготовлення плакатів про них. Тут розповіді про учасників війни, їхній родовід, бойовий шлях, їхні державні нагороди України. Виставка цих плакатів і була відкрита в Чернігові минулої п’ятниці. Директор галереї “Пласт-Арт” Борис Дєдов люб’язно відгукнувся на пропозицію організаторів проекту і надав для виставки зали галереї.

Відкриття виставки пройшло урочисто. Пролунали Державні Гімни України і Польщі — “Ще не вмерла Україна” та “Jeszcze Polska nie zginęła”. Виступили і благословили зібрання настоятель Катерининської церкви — кафедрального храму Чернігівської єпархії Православної Церкви України отець Роман і священик католицького храму міста отець Пьотр, поляк, котрий відмінно говорив українською мовою.

Учасник бойових дій на Донбасі Олександр Слободюк з Боярки, який активно співпрацює зі Спілкою “Без кордонів”, зокрема в цьому проекті, зачитав вітального листа учасникам проекту, якого надіслав з Варшави Посол України у Республіці Польщі Андрій Дещиця. Від себе Олександр додав, що серед його бойових побратимів у боях на Донбасі є чимало поляків, як і представників інших національностей, які пліч-о-пліч з ним, українцем, боронять нашу державу.

Виступив і відомий земляк-чернігівець, лауреат Національної премії України ім. Тараса Шевченка, народний художник України Анатолій Гайдамака. Він є автором двох визначних меморіальних комплексів — у Батурині і Крутах. Повідомив, що експозиція меморіалу пам’яті Героїв Крут зараз доповнюється матеріалами про спадкоємців цих героїв — українських воїнів на Донбасі. І в цю експозицію готуються матеріали й про воїнів-поляків.

Кілька українських і польських пісень виконав, акомпануючи на гітарі, народний артист України Олег Дзюба, до речі, мати його полька. Чудово співав і народний артист України Олександр Василенко.

А далі всі присутні, а це були представники громадськості, учасники АТО і ООС, чернігівські військові, члени польської громад міста, оглянули в залах галереї виставку.

Сім плакатів поруч — з портретами воїнів і розповіддю про них. Ці поляки полягли в боях за Україну: Ігор Брановицький, удостоєний посмертно звання Героя України, Андрій Гаврилюк, Євген Сарнавський, Максим Сломчинський, Руслан Півень, Іван Марченко, Валерій Шишак. Всі вони удостоєні державних нагород України. На інших плакатах — поляки, які воювали чи й зараз воюють в українській армії на Донбасі, зокрема, Конрад Камільський. Даміан Дуда, Олександр Нідзєльський, Віталій Бєльський, Лєшек Клошевський, Олег Браславський.

Ця виставка уже була показана в столиці, у Київській фортеці та Ліцеї ім. Богуна. Тепер її шлях по Україні. Після Чернігова виставку планують показати в найбільших містах області — Ніжині і Прилуках, де діють об’єднання поляків. Потім виставку демонструватимуть в областях України, а далі — і в Польщі.

Матеріали проекту об’єднання “Без кордонів” планує видати книгою. Триває збір матеріалів серед родин воїнів, у архівах. Деякі з цих військових дослідили свій родовід у глибину століть.

Гелена Седик звернулася до всіх небайдужих співгромадян з проханням повідомляти їй про поляків — громадян України, котрі захищають нашу державу. Ось координати об’єднання “Без кордонів”: тел. 067-5062002, електронна пошта: polacybg@gmail.com.

Переяслав: «Навіки разом!»

Навіки! З ким! З братом чи ворогом?

Іван ШПИТАЛЬ,
письменник

Над українським Кримом, над українським Донбасом кружляє московський двоголовий трупоїд, назираючи козацькі очі. Поживи повно. П’ятий рік жахливого кровопролиття. Десятки тисяч убитих, покалічених, осиротілих — батьків, дружин, діток...

“Хотят ли русские войны”? Хочуть. Ще й як! Вони завжди її хотіли. “Я проливал кровь ручьями. Содрогаюсь... Горжусь тем, что я Россиянин!” (Зі щоденника Алексашки Суворова).

Московський двоголовий стерв’ятник ширяє не тільки над українським півднем — його зловісна тінь покриває географічний та інформаційний простір всієї України. З оперення хижака рясно спадають краплини кислотних радіоактивних дощів “русского міра”, убиваючи московською блекотою українські душі...

За таких ось умов та обставин у Переяславі вирішували питання: як бути з монументом, спорудженим “на честь” 300-річчя возз’єднання України з Росією? Про наслідки обговорення “Переяславський вісник” від 23 лютого 2018 р. сповістив таке:

“На розгляд громади міською радою винесено питання про долю монумента, встановленого на центральній площі міста з нагоди 300-річчя Переяславської ради. Пропозиції були різні. Олександр Ігнатенко запропонував демонтувати та передати заповіднику для організації музею тоталітарного режиму. Він зауважив, що монумент потрапляє під закон про декомунізацію, який міська влада має виконати. Ця пропозиція знайшла підтримку лише у 17 присутніх на слуханнях громадян. 44 проголосували проти, один утримався. Решта людей участі в голосуванні не взяли.

Друга пропозиція — зняти з монумента тоталітарну символіку — набрала лише 4 голоси підтримки, 8 проголосували проти, решта утримались. Найбільше голосів — 48 — громадяни віддали за те, аби монумент зовсім не чіпати. Проти цієї пропозиції ніхто з громадян не проголосував”.

У народі мовиться: громада — великий чоловік. Але ж то тільки у випадках, коли колективний розум, з урахуванням певних умов та обставин, виробляє виважене рішення, яке відповідає тій чи тій конкретній ситуації. Щодо громади переяславської, то її колективна мудрість виказувала себе не раз і не двічі.

Чи не та це громада, що рвала на собі сорочку, вимагаючи вже на межі розвалу Союзу переведення міської школи №1 на російську мову навчання?

Чи не та це громада, що трупом лягала, протестуючи проти знесення пам’ятника Леніну?

Чи не та це громада, що й тепер розпинається, протестуючи проти повернення місту його історичної назви — Переяслав?

Чи не та це громада, що набиває гулі на лобі в поклонах не Господові, а московським божкам-фараончикам, щедро жертвуючи українські кошти Москві на війну з Україною?!

Походимо й ми коло цього архітектурного дива, підсвічуючи його фактами українсько-московських історичних відносин. Що зображує переяславський монумент? На масивний п’єдестал троє скульпторів і четвертий архітектор висадили двох дебелих молодиць з ознаками національного вбрання. Одна з них, “младшая сєстра”, благоговійно притискує до грудей якусь палітурку (чи акт?); друга — “старшая” — простертою вперед правицею показує “младшей” дорогу, треба думати, у світле майбутнє: так наче в Чечню чи в Крим та на Донбас... Підперезано ж монумент, як чемпіонським поясом боксера-супер-великоваговика, написом: “Навіки разом, навіки з російським народом”.

На іншій площі в Переяславі височіє ще один помпезний монумент, присвячений подіям 1654 року. На невеликій відстані від нього кована меморіальна дошка з написом: “На цій площі 8 (18) січня 1654 року відбулась Переяславська рада, яка, виражаючи волю українського народу, прийняла історичне рішення про возз’єднання України з Росією”. Амінь.

Цінність усякого художнього твору елементарно визначається насамперед за ознаками: значущість смислового наповнення твору та його художньо-естетична витонченість (довершеність, досконалість). Переяславські творіння є втіленням у граніті й металі історії українсько-московських відносин, перевернутої з ніг на голову та підпертої милицями історичного фальсифікату. Усі споруди, зведені “на честь”, стоять, як на трьох китах, на фундаментальних міфах. Міф перший — про історичне первородство та старшобратство великого російського народу. Міф другий — про месіянство богообраного великого російського народу. Міф третій — про споконвічне прагнення українського народу до московського підданства.

Оскільки мої дорогі землячки-переяславці виховані на історичній концепції радянських істориків (києворуська трибратня колиска), інших концепцій, як показало обговорення, вони не знають і знати, схоже, не хочуть, — привертаємо їхню, і не тільки їхню, увагу до інших поглядів на те, хто кому яка рідня, хто кого, відколи й куди вів і куди завів.

Так, російський академік Олексій Пипін не просто руйнує, а завдає нищівного удару по всій московській міфології: і по історичному “старшинству” суздальців-московитів, і по їхній “русскості”, і по їхньому “слов’янству”, і по “столь обильном духовном цветении” (І. Ільїн).

“С началом государственной жизни, в IX веке земля Полян и ее столица Киев заняла господствующее место среди племен и сохранила это положение до половины XII века. Именно этот союз княжений с Киевом во главе в те века и носил специфическое название Руси, которое в XI веке распространилось на Волынь и Галицию, но еще не переходило ни в Новгород, ни к Белорусам, ни на северо-восток” (А. Пыпин. История славянской литературы. — С. 309).

Він же: “Не подлежит сомнению как этнографическая разница древнего севера и юга (хотя гораздо менее резкая, чем потом), так и то, что **историческая деятельность древнего Киева принадлежит южной отрасли”** (там само, стор. 304, наголошення моє. — *І. Ш.*). “С этой общей точки зрения не может не бросаться в глаза разница юга и севера, и как древний Святослав с его чубом и его нравом напомнит в потомстве не московского великоросса, а скорее южнорусского казака, так и лирический эпос “Слова о полку Игореве” отозвется не в северной песне, а скорее в южнорусской думе” (А. Пыпин. История русской литературы. — Т. I. — 1911. — С. 153).

Українську державотворчу першість визнавав і філософ та історик Георгій Федотов (1886—1951). Зі зрозумілими, звичайно, акцентами істинного москвофіла, для якого найсокровенніше — “бесспорное водительство великой нации”. У Г. Федотова читаємо: *“Южнорусское (малорусское) племя было создателем первого русского государства,* заложило основы нашей национальной культуры и себя самого всегда называло Русским (до конца XIX в.) Мы должны помнить и непрестанно ощущать своими не только киевские летописи и мозаики киевских церквей, но украинское барокко, столь привившееся в Москве, и Киевскую академию, воспитавшую русскую церковь, и Шевченко за то, что у него много общего с Гоголем, и украинскую песню, младшую сестру песни великорусской. Отдавая свои творческие силы Великороссии, мы должны уделять и Малой (Древней матери нашей) России частицу сердца и понимания ее особого культурно-исторического развития” (“Alma mater. — Вестник высшей школы. — 7—9. — 1992).

Він тут же радить своїм “соотчичам”: “Задача эта (проблема України. — *І. Ш.*) для нас формулируется так: не только удержать Украину в теле России, но вместить и украинскую культуру в культуру русскую...” (Там само).

Ну це вже аж наче зайві підказки та нагадування. Уже ж усе, здається, “вмістили”. Скажімо, “Остромирове євангеліє” (1056—1057) “вмістили” в Публічну бібліотеку імені Салтикова-Щедріна в Санкт-Ленінграді, “Ізборник Святослава” (1073—1076) та “Юр’єве Євангеліє” (1120—1128) — в Державний історичний музей в Москві.

Украдену в 1154 р. Андрієм Боголюбським Вишгородську ікону Пресвятої Богородиці (Лев Любимов: Андрій “тайно вывез ее из Вышгорода”) перехрестили “канонічно” на “Владимирскую Богоматерь” і так кудись запроторили, що тепер і самі чорноризці не знають, де утримується ця великострадна українська бранка. Чи не за погром Києва в 1169 р. цим першим суздальсько-ростовським терористом кияни так свято шанують пам’ять про нього, що вмістили його зображення на повен зріст у Володимирському соборі в Києві?

Не злічити прикладів “вмєщєнія” української культури в культуру московську. Так, академік Д. С. Лихачов, наприклад, і чудово пам’ятає, й безперестанку відчуває своїми і “Повість врем’яних літ”, і “Києво-Печерський патерик”, і “Галицько-Волинський літопис”, і “Грамотицю”, більш відому як “Повчання дітям” Володимира Мономаха, і “Слово про Ігорів похід”, і... і все, що вже вдалося “вмєстіть”, і чого ще не вдалося. Патріотично захмелілий, пише він передмову до “Изборника” (Повести древней Руси), виданого 1986 року “Художественной литературой” у серії “Классики и современники. Русская классическая литература”. Наклад 700 000 примірників.

Ні, Лихачов свою передмову не пише — він її вишиває: шовком і золотом, і при цьому, нам здається, проспівує. Кожне речення, кожне словечко: “Русской литературе без малого тысяча лет. Это одна из самых древних литератур Европы. Она древнее, чем литературы французская, английская, немецкая. Ее начало восходит ко второй половине X века. Из этого великого тысячелетия более семисот лет принадлежит периоду, который принято называть “древней русской литературой” (стор. 4). Отака вона, наша давня руська — не русская — литература!

Д. С. Лихачов причетний і до видання “Памятников литературы Древней Руси” в одинадцяти книгах (М., Художественная литература. — 1978). Перший том: XI — початок XII ст. “Начало русской литературы”. Вступна стаття Д. С. Лихачова. Перший том включає: “Повесть временных лет”, “Сказание о Борисе и Глебе”, “Житие Феодосия Печерского”, “Поучение Владимира Мономаха”.

І знову всюди — те саме розчулення (“умиление”) “русскостью”, втіленою “в столь обильном духовном цветении” (І. Ільїн).

Чи годиться привласнене чуже для виховання? У Московії — так. 700 000-м накладом видали “Слово о полку Игореве” для юнацтва. Назвали: “Пролог русской литературы”. Щоб назвати саме так, гарненько коло “Слова...” попрацювали: у давньоруському тексті поприбирали мовні ознаки, які вказують на безумовно українське походження літературної перлини.

Чи годиться для виховання твір історично фальшивий? Звичайно ж, ні. Але в Переяславі монументи-фальшивки “виховують”! У центрі міста на п’єдестал духовної величі піднесено московську бублейницю чи тульську пряничницю — як символ нації-месії, нації-провідниці й покровительки. Яка образа для української честі й гідності! Адже на час приєднання України до Московії, для останньої, пише цитований вище академік О. Пипін, характерними були “**церковний фанатизм, ворожість до науки, впертий застій, моральне здичавіння і затятість”** (“История русской литературы”. — Т. II. — Спб. — 1902. — С. 380). І ще: “В Москві нарешті зрозуміли, що для книжної справи потрібні вчені люди, у себе дома таких людей не було, їх стали запрошувати з Києва” (стор. 298).

У документах Синоду є розпорядження: “У славяно-латинських московських школах мало вчителів; а чутно, ніби в Києві є для учення філософії, риторики та піїтики здібні мужі... І по його Великого Государя указу велено здібних для учення персон з Києво-Печерського монастиря або з яких інших місць, відправляти до Москви як водиться на підводах без затримки”.

В “Истории русской философии” професор В. Зеньковський також свідчить; “Москва жадібно всотувала в себе все, чим була багата Україна”.

Була вона багата й друкарнями: мала 24, Московія — дві. (А. К. Бичко, І. В. Бичко. — Феномен української інтелігенції. — К. — 1995).

У міфотворчості на тему Переяславської ради залюбки вправлялися не тільки царі та генеральні секретарі, та політики, а й жерці моралі та моральності. Так, один із майстрів міфоплетіння писав: “Слившись навеки с единокровной ей Россией, Малороссия отворила к себе дверь цивилизации, просвещению, искусству, науке, от которых дотоле непреодолимою оградою разлучал ее полудикий быт ее”.

Так, читачу, це справді “великий русский критик”, “революціонер-демократ” “неистовый” (несамовитий?) Віссаріон Бєлінський, походженням із того племені, яке “живаху звериньським способом”, “живуще скотски” (як засвідчує наш найдавніший літопис). Таки так: “В лесу родился — пню молился” (за В. Далем). Тобто був не полудикий, а зовсім дикий.

На жаль, потяг до Москви — це не лише історичне “лібідо” моїх землячків-переяславців. Це стосується усіх, кого мав на увазі Тарас Шевченко: “Раби, подножки, грязь Москви...” Написано 14 грудня 1845 р. Не десь, а саме на **Переяславщині**, у моєму рідному селі **В’юнищі** (затопленому канівською калюжею — спасибі тій же Москві)...

Словом, дружімо та братаймося й далі.

“У тоталітарних державах мова ставала носієм, утіленням нової ідеології”.

Радянська новомова в українському словникарстві

Інна РЕНЧКА, кандидат філологічних наук

Чи можливо вплинути на формування суспільної свідомості через мову, її словник? Мовна політика найбільших тоталітарних держав XX століття — нацистської Німеччини та комуністичного Радянського Союзу — переконує нас у цьому. Тоталітаризм породжує штучну мову — так звану “новомову”, що стає втіленням панівних світоглядних настанов та уявлень, відображає й водночас у ній вибудовується специфічна дійсність, система ціннісних пріоритетів політичного режиму. Новомова дуже швидко поширюється в усіх сферах комунікативної діяльності, стає зразком мовлення, відсуваючи на периферію звичайну, природну мову. Вона зумовлює поступову уніфікацію мислення людей, маніпулюючи масовою свідомістю та знищуючи індивідуальність.

Питання функціонування мови в тоталітарному суспільстві вперше порушив у своєму романі-антиутопії “1984” англійський письменник Джордж Орвелл. Автор переосмислив “мовний досвід” гітлерівського й радянського тоталітарних режимів і на цій підставі розглядав новомову як основу тоталітарної системи. Письменник описує її структуру, характеризує лексичні та граматичні засоби. Мова, на його думку, в добу панування тоталітарних ідей перетворюється на політичний засіб, а її метою є відображення світогляду керівної партії та унеможливлення інших форм мислення. У тоталітарних державах мова ставала носієм, утіленням нової ідеології. Для радянського зразка тоталітаризму це була ідеологія побудови комуністичного суспільства.

У радянський імперії джерелом появи тоталітарної новомови стала російська мова. Упродовж усього періоду існування Радянського Союзу поширювалися тези про особливий статус російської мови як мови міжнаціонального спілкування в межах СРСР, згодом — як другої рідної для всіх народів союзних республік. Пропагандистські настанови супроводжувалися твердженнями про постійне взаємозбагачення і взаємодію національних мов у соціалістичному суспільстві, безкорисливу допомогу російського народу всім іншим націям та про російську мову, яка сприяє розвитку й удосконаленню інших мов радянських республік. Засобами російської мови формувався й “спільний лексичний фонд мов народів СРСР”. Тож наслідками такої діяльності стало поширення двомовності, витіснення національних мов у різних сферах суспільного життя, гальмування розвитку їхніх внутрішньомовних ресурсів. В українській мові широкого вжитку набули росіянізми, калькованi слова та словосполуки, російські словотворчі моделі. Наприклад: *Страна Советов – Країна Рад, советские люди – радянські люди, мирное сосуществование – мирне співіснування, раскулачивание – розкуркулення, пятилетка – п’ятирічка, октябрёнок – жовтеня, партбилет – партквиток, землевладелец – землевласник, грузооборот – вантажообіг, сотрудник – співробітник, многочисленный – багаточисельний, наилучшим образом – найкращим чином* тощо.

Новомова в Україні була наслідком реалізації радянської мовної політики, спрямованої на поширення російської мови й обмеження функціонування української. Для неї, безперечно, характерними були такі спільні для всього радянського тоталітарного дискурсу риси, як оцінність, клішованість, трансформація значень слів з метою ідеологічного впливу на суспільну свідомість, й водночас їй були властиві специфічні риси, зумовлені втручанням у внутрішній розвиток української мови, що мало метою її майбутнє зникнення — злиття у недалекій перспективі з російською.

Комуністичне управління мовою великою мірою позначалося на українській лексикографічній практиці радянського періоду, зокрема на тлумачній лексикографії. Словники не могли лишитися поза увагою ідеологів тоталітарної держави. Американський лексикограф Сидні І. Лендау зазначає, що “словники зазнають усіх складних суспільних тисків, таких самих, що їх відчувають люди та інституції”. Однак найбільшого впливу позамовних чинників лексикографія зазнає в умовах тоталітарного режиму, коли її підпорядковують ідеологічним вимогам. Лексикографія, за словами польської мовознавиці Анни Вежбицької, у цей період піддається тому самому тискові, що й кожна інша галузь наукової та громадської діяльності.

Лексикографічні праці політизувалися й ідеологізувалися. Це виявлялося і у формуванні реєстру словників, і в побудові визначень, доборі ремарок та ілюстративного матеріалу.

У “Словнику української мови” в 11 томах (1970—1980 рр.) ідеологізації зазнали слова різних тематичних груп — не лише одиниці суспільно-політичної лексики, семантика яких безпосередньо залежить від політичних поглядів суспільства і пов’язана з конкретним історичним періодом, а й слова, що стосуються сфери економіки та права, релігії та мистецтва, етики та філософії. У лексикографічному трактуванні чітко простежується вплив керівної радянської ідеології, коли слова набували оцінних конотацій залежно від того, якого суспільно-політичного ладу стосувалися позначені ними поняття — соціалістичного чи капіталістичного. Ті одиниці, які характеризували різні аспекти життя соціалістичного суспільства, отримували позитивну оцінку, а ті, що позначали особливості капіталістичної дійсності, — негативного оцінного забарвлення. Скажімо, позитивну конотацію в СУМі мають слова *комунізм, соціалізм, більшовизм, марксизм, атеїзм, соціалістичний реалізм*, негативну — *націоналізм, монархізм, лібералізм, сіонізм, Бог, Біблія, авангардизм, модернізм, бізнес, бізнесмен, монополія, біржа, комерція* тощо.

Найпоширенішим словникарським засобом для окреслення виразної межі між двома світами — “світом добра і справедливості”, що, в ідеологічній інтерпретації, уособлював радянський суспільний лад, та “світом зла, неволі і неправди”, образ якого формувався на прикладі опису явищ життя в країнах несоціалістичного табору, — було використання в дефініціях квазіуточнювальних означень на зразок “буржуазний”, “дрібнобуржуазний”, “реакційний”, “капіталістичний”, “контрреволюційний”, “ворожий”, “націоналістичний”, “антинауковий”, “формалістичний”, “занепадницький” тощо. Ними зазвичай починаються тлумачення лексичних одиниць різних тематичних груп у СУМі. Наприклад: “**Націоналізм**. 1. ***Реакційна буржуазна*** ідеологія й політика в галузі національних відносин...”; “**Монархізм**. 1. ***Реакційний*** політичний напрям, що відстоює монархію...”; “**Федералізм**. 3. ***Дрібнобуржуазна*** течія анархістського типу...”; “**Конституціоналізм**. ***Буржуазна*** течія в політиці й науці державного права...”; “**Монополія**. 2. ***Велике капіталістичне об’єднання***, що виникло на ґрунті концентрації виробництва й капіталу...”; “**Дадаїзм**. ***Формалістична*** течія в літературі й образотворчому мистецтві...”; “**Модернізм**. 1. ***Занепадницька*** течія у ***буржуазному*** мистецтві й літературі...”; “**Футуризм**. ***Формалістичний занепадницький*** напрям в ***буржуазному*** мистецтві та літературі...”. Отже, читачеві накидалося негативне оцінне сприйняття явища ще до ознайомлення з його змістом, й така оцінка була узгоджена з тоталітарною ідеологією.

З іншого боку, ключовим радянським ідеологемам, таким як *комунізм, соціалізм* та ін., у СУМі за допомогою ідеологічно забарвлених дефініцій та ідеологічно значущих ілюстрацій надано позитивної оцінки. Наприклад: “**Комунізм**. 1. Вища суспільно-економічна формація, що приходить на зміну капіталізмові й ґрунтується на усуспільненні засобів виробництва; має два ступені розвитку: соціалізм і власне комунізм — безкласове суспільство, у якому здійснюється принцип: “від кожного — за його здібностями, кожному — за його потребами” [...] 2. Створена Марксом, Енгельсом і Леніним унаслідок глибокого вивчення об’єктивних законів розвитку суспільства наукова теорія й тактика пролетарської революції та побудови комуністичного суспільства [...] *Комунізм є найвищий ступінь розвитку соціалізму, коли люди працюють з усвідомлення необхідності працювати на загальну користь* (Ленін, 30, 1951, 178); *Ідеї комунізму захоплюють серця трудящих і перетворюють світ* (Ком. Укр., 10, 1959, 9)”. Наведене тлумачення — скорочене, у словниковій статті воно значно розлогіше, з великою кількістю характеристик. Пояснено, зокрема, що таке *воєнний, науковий, первісний* та *утопічний комунізм*, що мало б підкреслити важливість значення цього слова загалом у радянському вченні і в житті кожної радянської людини.

Поширеним у словниках засобом ідеологізації було штучне розділення поняття, позначеного словом, на два “різновиди”, одному з яких приписували належність радянському способу життя, і тому він мав позитивне оцінне забарвлення, інший — капіталістичному, буржуазному, тож він отримував негативне значеннєве навантаження. Наприклад, тлумачення слова *демократія* в СУМі побудоване на протиставленні буржуазної та народної демократії: “**Буржуазна демократія** — політичний лад, при якому парламентаризм є прикриттям диктатури буржуазії; **Народна демократія** — нова форма політичної організації суспільства, яка виникла в ряді країн Східної й Центральної Європи та Азії після другої світової війни — одна з форм диктатури пролетаріату”. Таке ж для тлумачень багатьох слів економічної сфери, наприклад: “**Банк**. 1. ***У СРСР*** — державна фінансова установа, яка здійснює кредитування народного господарства і є розрахунковим центром країни; ***у капіталістичних країнах*** — фінансова установа, що концентрує капіталовкладення, які дає в позику ***капіталістам*** з метою одержання прибутків і надприбутків”; “**Прибуток**. // ***Доход капіталістів***, джерелом якого є додаткова вартість. <...> // Доход державних підприємств ***у соціалістичному суспільстві”***. Це засвідчує й дібраний ілюстративний матеріал до відповідних слів: “***Капіталістичне*** *виробництво не може розвиватися інакше, як стрибками* (Ленін, 5, 1948, 72); ***Комуністичне*** *виробництво вимагає високої організованості, чіткості і дисципліни, які забезпечуються не шляхом примусу, а на основі розуміння громадського обов’язку, визначаються всім укладом* ***комуністичного суспільства*** (Програма КПРС, 1961, 56)”.

Наочним відображенням наслідків офіційної політики, яку здійснював СРСР у сфері релігії, є асоціативний експеримент, проведений у 1979 р. серед україномовних студентів м. Львова. Серед запропонованих для асоціативних реакцій слів було три, а саме *Біблія*, *священик* та *релігія*. Результати цього експерименту, зафіксовані в “Словнику асоціативних норм української мови” Н. Бутенко, такі: *релігія — опіум* (129 відповідей), *дурман* (36), *обман* (24), *забобони* (23), *темрява* (16), *шкідлива* (11), *ворог* (9), *брехня*, *непотрібна* (5), *зло*, *минуле*, *муть*, *неправда*, *неправильна*, *облудлива*, *отрута*, *пережиток*, *погана*, *темна* (4); *Біблія — опіум* (14), *дурман* (10), *атеїзм*, *дурниця*, *непотрібна*, *темрява* (5), *брехня* (4), *забобони*, *неправда*, *погано*, *шкідливо* (3); *священик — чорний* (15), *хитрий* (14), *ситий* (8), *обман* (6), *брехливий* (5), *пузатий*, *скупий* (4), *ворог*, *темний* (3). Чи ж не свідчення це руйнування духовно-моральних цінностей та релігійних переконань українського народу, що здійснювалося під жорстким тиском владних структур?

У СУМі слова релігійної сфери потрактовані з позиції атеїстичної пропаганди. Більшість одиниць цієї тематичної групи марковано позначкою “застаріле”, “рідко”, їхнє значення “уточнено” словами “міфологічний”, “міфічний”, “нібито”, “ніби”, “так званий”. Наприклад: “**Богомілля**, *заст*. Ходіння по ***так званих*** святих місцях”. Політизований ілюстративний матеріал мав підкреслити застарілість і непотрібність релігійних вірувань у соціалістичному суспільстві: “*Ах, скільки радості, коли ти любиш землю, Нема у ній ні ангелів, ні бога, ані семи небес...* (Тич., І, 1957, 115)”; “*Біблія вводить в оману віруючих, перешкоджає їм оволодівати знаннями,... сковує їх творчу ініціативу і активність* (Наука..., 1, 1958, 59)”.

З цього погляду промовистою є така цитата-ілюстрація: “**Автокефальна церква**. *Шалену діяльність в цей період* [1921 р.] *розгорнуло духовенство, особливо попи автокефальної церкви, виголошуючи з церковних амвонів антирадянські проповіді* (Іст. УРСР, ІІ, 1957, 221)”. Наведена цитата є відлунням розгорнутої за радянських часів кампанії проти української автокефальної церкви, чия діяльність була важливим чинником у збереженні української мови, протидії русифікації та в українському національному відродженні загалом.

Втручання у словники, деформування семантики великої кількості слів, штучне переведення в розряд застарілих цілих пластів лексики через їхню невідповідність політичному устрою, а також поширення в українській мові росіянізмів, калькованих слів і словосполук стало наслідком мовних маніпуляцій радянського тоталітарного режиму, тривале панування якого відчуваємо й дотепер. За допомогою мовних засобів відбувалося фальшування дійсності, утвердження догматизму, нетерпимості до інакодумства, тривав цілеспрямований вплив на свідомість людей, формування в них своєрідної “радянської ідентичності”, з притаманними їй упередженими, необ’єктивними оцінками й судженнями, нав’язаними ідеологічною машиною. Тож сьогодні повноцінне функціонування української мови залежить значною мірою й від того, наскільки нам вдасться подолати залишки радянської новомови.

Володимир ГОРБАТЕНКО

«Вперто триматися своєї мови»: заповіт Чеслава Мілоша

Скільки вже сказано про мову, про її значення для самозбереження людини в складному й непередбачуваному світі, а болісна, задавнена проблема досі лишається невирішеною в Україні з її постімперським тягарем. Тим важливіше час від часу звертатися до прикладів величі людського духу, яким є доля і шлях польського поета, нобелівського лауреата Чеслава Мілоша (1911—2004). Цей приклад в епоху повернення до родинних джерел має для нас особливе значення, бо нині і прісно втілена в рідній мові пам’ять “є нашою, усіх нас, із “іншої Європи”, силою”.

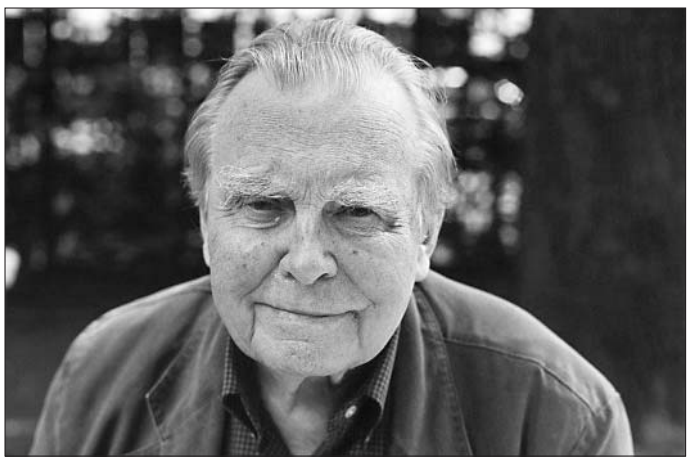

Свої знання і первісні уявлення про світ майбутній поет здобував у литовській провінції Шетейнє, в родовому маєтку матері, де дбайливо оберігали польські традиції, мову й культуру. Під її пильним наглядом “у тінистій альтанці, над якою росли бузок і спірея”, він виводив перші слова, значення яких глибинно усвідомить у Вільнюсі з його толерантним простором поєднання багатьох культур, де мине його дитинство й настане університетська юність. У часописі “Alma Mater Vilnensis” Віленського університету імені Стефана Баторія він дебютував як поет. Пізніше разом із однодумцями заснував поетичну групу “Жагари”. Відтоді він стане “громадянином світу”, здобуде у своєму житті немало іпостасей, та лишиться насамперед польським поетом, носієм і хранителем рідної мови — і в художній прозі, і в політичній публіцистиці, і в глибокодумних філософських есеях. Краєвиди і дух передвоєнної Литви, де “блаженство безгрішних, білі обруси і сонце / на вазах з букетами півонії”, ніколи не полишатимуть його.

Доля принесе Мілошу немало випробувань: радянська окупація Литви, німецька окупація Польщі, ілюзії щодо праведності комуністичного режиму та зрештою — вигнання через добровільну відмову повернутися в лоно облудної, загрозливої для творчої особистості втратою “тожсамости” поденщини. В еміграції Мілоша оточили англійська і французька мови, які стали його “другою вітчизною” (особливо англійська). Та він не дозволив собі зламатися й почати писати іншою мовою, вбачаючи в цьому небезпеку втрати зв’язку з самим собою та з батьківщиною. Звідси — одна з його заповідей, яку він підтвердив усім своїм життям: “Вперто триматися своєї мови”.

Поет усвідомив, що еміграція ще не означає розриву з рідною землею, традицією, мовою. І дав собі слово: “Ні, я ніколи не буду копіювати людей, які затирають свої сліди, відрікаються від минулого і лишаються мертвяками, хоч би скільки за допомогою розумової еквілібристики видавали себе за живих. Моє коріння — там, на сході, і це аксіома”. Рідна мова дозволить поетові самоочиститись від наносного, зміцнити духовний зв’язок з батьківщиною та гідність її носія, і Мілош через роки констатує: “Однак, невідомо, чи я відчував би перевагу над Заходом, якби не вважав собі мовчки, що, пишучи польською, перемагаю там, де вони програють”. Поет пояснить свій вибір “укоріненістю” в польській мові, тісним зв’язком власного мислення з її “коконом”, зі своїми витоками:

Моя вірна мово,
я служив тобі.
Щоночі ставив перед тобою мисочки
з кольорами,
щоб ти мала й березу, й польового
коника, і снігура,
збережених у моїй пам’яті.

(Переклад Дмитра Павличка)

Оцінюючи позицію поета, Оксана Забужко у присвяченому йому есеї зауважила: “Скільки вже разів повторювано в нашому столітті масових утеч і депортацій, столітті великого блуду історії з географією: єдине громадянство, котре справді важить, — це громадянство мови. Ну а цього в тебе ніхто відняти не годен, воно — як ритм твого дихання, серцебиття і кровоплину, і під цим оглядом кожен поет — сам собі вітчизна”. Будь-яка мова, особливо рідна, материнська, стає домом людини, в якому вона існує. Відсутність мови, якою пише письменник, є безнадією, що неухильно веде його до фізичного чи духовного самогубства. У цій переконаності Мілоша супроводжувала віра в те, що “в майбутньому несподівані багатства будуть віднайдені у кожній з літератур”, які досі вважалися вторинними на європейських і світових теренах. До того ж, неможливо “раціонально пояснити любов до мови, як і любов до матері”, оскільки вони невіддільні одне від одного. Адже “недаремно говорять “рідна мова”, як і “рідна мати”. Відтак, — зазначає його друг, литовський поет Томас Венцлова, — він знову і знову “повертається до литовсько-польської амальгами традицій з тим, щоб постійно її переоцінювати — для майбутнього Воскресіння”. Недаремно, окреслюючи власну ідентичність, Мілош уточнює свій портрет: “польський поет, закинутий у цивілізацію, неспівмірну з сільськими, або ж провінційними, звичаями власного дитинства й молодості”. І чим далі у просторі заносила доля поета, тим тіснішим ставав його зв’язок із рідною мовою. З цього приводу він зазначає: “Якби мене запитали, звідки походить моя поезія, я відповів би, що з дитинства, а отже, з колядок, з травневих літургій, вечірніх, а також із Гданської Біблії, єдино доступної тоді”.

Власне покликання хранителя традицій, слова поет остаточно відчув, набувши досвіду війни, окупації й першого повоєнного часу. Та й надалі, аби нічого рідного не забути й не стати “вчорашнім”, Мілош упродовж десятиліть свого вигнання мав у Польщі кореспондентів, котрі в розлогих листах описували йому неповторний плин підневільного повсякдення. Він, як ніхто, усім своїм єством гостро відчував, що для поезії, яка “подібно до птахи, б’ється об скло мови”, самозбереження має особливе значення. Відтак культура і мова щораз повертають поета у простір вироблених ними літературних форм — “ніби вівцю, що відбилася від стада”. Відірваний від своїх домашніх стін і пейзажів, поет у вигнанні тішився самим звучанням рідного слова: “І знов поринаю / У польське бурмотіння, в розпам’ять мови”.

Мово рідна, будь же ти завше простою.
Аби кожен, як слово рідне зачує,
Вмить побачив яблуню, річку, дорогу,
Наче влітку під спалахом блискавиці.

(Переклад Наталі Сидяченко)

Як особистість, місією якої є віддане служіння мові, що розкриває перед творцем безмежні можливості володіння божественним словом, без польської він “відчував себе калікою”. І це природно, оскільки поетична мова, “яка жонглює особливостями морфології і відмінковими формами”, не має права зректися самої себе й “не може бути передана іноземною”. Для Мілоша мова є засобом існування, надією на збереження світу. І хай навіть сумнівним пребуде наше повсякденне існування, хай “дрозд на гілці зовсім не є знаком, / А тільки дроздом”, хай просто так минають день і ніч, “одначе залишиться слово”.

Слово, що пробуджене на вустах
невічних
І біжить, біжить посланцем невтомним
На поля міжзоряні в круговерть
галактик,
І волає, протестуючи, кричить.

(Переклад Станіслава Шевченка)

У багатьох творах Мілоша мова є і провідною темою для роздумів, і персонажем, що найвиразніше постало в його масштабних поліжанрових книгах: “Ziemia Ulro” (“Земля Ульро”), “Abecadło” (“Абетка”), “Piesek przydrożny” (“Придорожний песик”). У “Придорожньому песику” поет зазначає: “Мова розкриває оксамитовий покров, аби укрити те, що без нього лишилося б небуттям”. Проблемам мови присвячені також його кращі поетичні творіння, до яких належать: “Moja wierna mowo” (“Моя вірна мово”), “Sens” (“Значення”), “Oset, pokrzywa” (“Будяк, кропива”), “Zadanie” (“Завдання”), “Wstęp” (“Вступ”).

Для Мілоша рідна мова є найдосконалішим інструментом, яким він здатен оперувати, ніби досвідчений хірург скальпелем; засобом збереження свого внутрішнього “Я”, запобіжником втрати свого єства на далекій чужині; своєрідною лабораторією творіння власного неповторного світу та явлення його нинішнім і майбутнім поколінням. А ще — тканиною, з якої “кроїться вбрання усіх філософій та ідеологій”. Відтак, прагнучи до розширення і збереження потенціалу сучасної польської мови, поет долучається до перекладу канонічних текстів Біблії і Євангелія, розглядаючи цю титанічну працю як досвід створення сучасної польської мови для теології і філософії.

Мілош розуміє, що ми живемо тут і тепер, у суворій реальності, де нам дісталась у спадок мова поневоленого суспільства з її привнесеними звичками й де “цілі сфери дійсності зникають просто тому, що позбавлені назви”. Бо узурпація влади означає не лише підцензурність мови, а й зміну значення слів.

Нам дозволялось тільки скрекотати,
мов демони чи
карлики.
А чисті й гідні слова були під забороною
Суворою настільки, що той,
хто вимовити смів
бодай
одне-єдине з них,
вже сам себе погубленим вважав.

(Переклад Дмитра Павличка)

Поета турбують знакова природа мови, істинність текстового відображення різноманітних явищ, пошуки онтологічного статусу і значення слів. Він убачає свою місію в тому, щоб “досягти словом світу” через повернення істинних імен для речей, явищ і подій. І висловлює глибоке припущення про те, що Творець навмисно поставив між нами і світом посередників у вигляді мови й культури, аби забезпечити множинність версій буття. Людина живе у просторі національної культури, в полоні ритмів рідної мови, оберігає свій внутрішній світ завдяки силі історичної пам’яті. Світ існує й розвивається від покоління до покоління значною мірою завдяки відображенням у текстах, у неповторних формах і традиціях, витворених культурою окремо взятого суспільства. Для мови просторовий вимір більш значимий, ніж часовий: “Не будучи сучасниками Міцкевича, ми зустрічаємось у мові”. І якщо мова є запорукою існування людини, тоді її зміна “тягне за собою не тільки розширення кордонів світу, а й, певною мірою, трансформацію нашої індивідуальності”. Відповідно, “змінюючи мову, ми стаємо кимось іншим” і зраджуємо “очікування людей, що розмовляють цією мовою”. Мілош не зрадив, бо до останніх днів лишився “вірним слугою польської мови і того, що вона несе з собою в майбутнє”. Хоча поет десь глибоко в душі й усвідомлює, що з плином часу все може змінитися:

Ким буду я для прийдешніх
людських поколінь
Коли після шарварку мов
затріумфує тиша?
Я мав відкупитися даром
складати слова
Але треба бути готовим
до землі без-граматичної.

(Переклад Тараса Прохаська)

Сьогодні ж для нині живущих немає важливішого завдання, ніж самовідродження. І обов’язок письменника — відтворити в пам’яті забуте, нагадати живим, що вони “отримують мандат від тих, хто замовкнув назавжди”, тож мусять виконати свій обов’язок, “називаючи речі своїми іменами, звільняючи минуле від вигадок і легенд”, оберігаючи себе від словесної облуди, котра “обплутується навколо себе, мов плющ, який не знаходить опори в мурі або стовбурі дерева”. І що є критерієм очищення рідної мови? Відповідь Мілоша й тут не забариться: “Мова вважається здоровою, якщо, не порушуючи своїх правил, вона є відчайдушним борцем і намагається цю реальність вловити. Істина є гігієною мови”.

Ангел-хоронитель

Роман ГОРАК
м. Львів

Закінчення. Початок у ч. 6 за 2019 р.

Одного разу ми з Влодзьом пішли на товарну станцію, сіли на поскидані на пероні дерева, які звідкільсь привезли, і стали чекати, коли з’явиться товарний потяг. Він, як правило, тягнув до Львова сорок і більше вагонів, а ще більше тягнув зі Львова до Мостиськ чи далі. Коли він над’їхав, я розпочав науку, голосно рахуючи вагони, і кожний вагон супроводжував помахом руки. За мною ті вагони рахував Влодзьо. Ми так захопились наукою, що не вчулись, як мене схопив хтось за вухо. То був міліціонер. Від болю я заплакав, а перестрашений Влодзьо втік. Міліціонер притягнув мене за вухо в станційний будинок, який ми звали просто станцією, звідки, я пам’ятаю, за руки і за ноги виносили померлих і опухлих молдаван, що рятуючись від голоду прийшли в наші краї. Багато з них лежало в ровах, але багато зайшли на станцію в зал очікування і там повмирали. Ми, діти, бігли дивитись, як приїхала одного разу вантажівка і на неї скидували померлих від голоду.

То був будинок якогось багатого єврея, якого разом із сім’єю знищили німці. Гарний залізничний двірець, збудований ще за Австрії, розбила радянська авіація при наступі армії 1944 року, а тому всю залізничну управу разом з залізничними касами та залом для очікування перенесли у цей дім. Стояв він на роздоріжжі, одна з доріг вела попри товарну платформу, де ми й сиділи та рахували вагони з Влодзем, а друга під прямим кутом вела на станцію, до розбомбленого двірця. Від самих потягів до того будинку було метрів зо сто п’ятдесят, і до товарної платформи було з триста метрів. Отими тристами метрами, тримаючи одною рукою мене за вухо, а в другій тримаючи пістолет, потягнув мене міліціонер у кімнату міліції. Я намагався вирватись, плакав, кричав, але нічого не допомагало. Щоразу, коли я намагався вирватись, міліціонер скеровував на мене пістолет і кричав: “Замолчі, гадьониш, а то прістрєлю”. Я бачив, як на мій крик зі своїх хат вискакували люди, я благав їх допомогти мені, але жоден не прийшов мені на допомогу. Я бачив, як до містка на дорогу, якою вів мене міліціонер, на мій крик вибіг батько мого товариша Влодика Горошка, до якого я зчаста забігав і ми разом йшли до школи. Я кричав до нього “Вуйко, заберіть мене, я нічого не зробив”, але побачивши в руках міліціонера пістолет, вуйко Горошко втік до хати...

З того часу я більше не переступив порога Горошкової хати...

Мене, запухлого від плачу, міліціонер приволік на станцію, завів у свою кімнату, шпурнув на підлогу і почав розпитувати, що я робив на станції. Я відповів, що рахував вагони. “Зачєм?” Я сказав, що вчив рахувати свого товариша. “Кто тєбє сказал ето дєлать?” Це питання він повторював багато разів, а я відповідав, що ніхто. Я клякнув на коліна, почав хреститись і казати, що я тільки вчив рахувати на вагонах свого товариша. “Ти смотрі! Твьордий арєшек, падлєц, нє хочет гаваріть”, – казав він і копав мене чобітьми. Я забився в куток, закрив руками голову, кричав, а він бив, копав чобітьми і тягнув за вуха. Я сильно плакав. Втомившись мене катувати, він сказав, що зараз приведе Влодзя, з яким я рахував вагони, витяг мене з мого кутка і заштовхав у якусь комірчину. “Пускай тєбя криси сєйчас сожрут”, — сказав він і зачинив двері на колодку. Я вже не мав сил плакати. Губи мої від побоїв спухли, тіло сильно боліло. Трохи звикнувши до темряви, я почав молитись до свого ангела-хоронителя, який врятував над прірвою двоє гарно одягнутих діточок, щоб міліціонер не знайшов Влодзя і не привів його та не почав катувати. Я просив його, щоб прийшов і визволив мене. І мій ангел-охоронець зглянувся на мої молитви і для порятунку прислав маму.

Ніхто не побіг до мами та тата, які працювали в полі і не сказав, що зі мною сталось. Ніхто... Проте надходила п’ята година, в якій потрібно було гнати пасти корову, і, ніби чуючи щось погане, з поля прийшли мати. Вже по дорозі сусіди їй сказали, що трапилось зі мною. Мати відразу побігла на станцію. Я почув голос мами і почав кричати сильніше. Вона почула мене. Мама наробила крику, збіглись і люди. Міліціонера не було, і ніхто не знав, куди він пішов. Вже не знаю, хто дав знати батькові, але він прибіг і не довго думаючи, вивалив двері, а відтак зірвав колодку на дверях комірчини і вивів мене на світло. Потім тато казав, що я був синім від плачу і побоїв...

Якраз прибіг міліціонер. Він був п’яним. Витягнув пістолет, націлився в батька і грозився, що застрелить його з гадьонишем, тобто мною, тому що я за завданням, як мені пізніше, вже дорослішому, пояснював батько, “спецслужб Запада считал вагони з особо важним грузом для страни совєтов”.

— Жаль, что я тєбя тогда не сжег возлє сємафора совсєм, а оставіл живим, — кричав він до батька і розмахував пістолетом.

Я не знаю, чим би це все закінчилось, якби навколо нас не було багато людей. Міліціонер істерично кричав, щоб усі розійшлись, “а нє то всєх порєшіт”.

— На колєні, сволочі! Всєх вас надо унічтожить, всєх до єдинаго! Бандьоровци!

І в ту хвилину мій ангел-хоронитель прислав Логінова. Я не пригадую його імені. Він прийшов у кітелі, на якому блищали ордени і медалі, спокійно підійшов до міліціонера, який, побачивши його, став як загіпнотизований, відібрав у нього пістолет, а тоді завів у кімнату для міліції, вийшов, зачинив її і попросив людей розійтись.

Він був фронтовиком, походив з Сибіру і йому довірили відповідальну роботу завідування водокачкою, яку в нас називали штабількою.

Вода бралась зі ставу і йшла по спеціальному, викладеному цементними плитами каналу, обгородженому з обох боків дерев’яним валом та сіткою. Правда, про те, що тут колись була сітка, нагадували тільки стовпці, до яких вона кріпилась. Навколо того валу було болото і на ньому ріс розкішний шувар, який понауковому наша вчителька називала аїр болотяний. Ми той аїр болотяний рвали, щоб посипати долівку в хаті та розсипати по подвір’ю на Зелені свята, та дарувати його в’язанки тим, хто такого зілля не мав і не міг дістати. Канал заходив далеко в став і з обох боків його росла тростина, яка, як виявляється, дуже гарно фільтрувала воду. Окрім цього вона була прекрасним матеріалом для палива. Щойно став замерзав і по льоду можна було ходити, поспішали люди зі спеціальними стругаками, що скошувати тростину, точніше, її підтинати. Ми любили з хлопцями забиратись сюди через болото і йти по плитах, над якими була нагріта на сонці вода. А найкраще місце, де тростина нахилялась над каналом з обох боків, нас просто зачаровувало. У тростині виспівувало якесь дивне птаство, випурхували дикі качки або ще якісь дивні летючі сотворіння, тріскотіли коники, літали метелики, по воді бігали павучки, виблискували у воді під ногами дрібні риби та повно було пуголовків.

Господар штабільки Логінов нас не проганяв, хоч ми, коли бачили його, відразу втікали. Все-таки начальник, а начальників ми боялись. У нього було двоє синів, менший був трохи молодшим за мене. До школи ще не ходив і постійно хворів. Мама носила до нього час від часу молоко, бо воно було потрібне Юрі, а дістати молока в той час було годі. На базарі тих, хто торгував ним, ловила міліція і садила в тюрми як спекулянтів. У магазинах його ще тоді не продавали. Можна було з кимось домовитись, щоб носили молоко, але люди боялись, аби їх у чомусь не звинуватили, а тому відмовляли Логінову. А дитині дуже було потрібно відживлятися. Моя мама не побоялась і носила це молоко до Логінових і не хотіла брати від них грошей. Робила це потайки ввечері, аби ніхто не бачив.

З Юрою ми ніколи не бавились, бо він був для нас москаликом і чужаком. Його мама (мені здається, її звали Прасковья і вона постійно ходила у білій хустині, зав’язаній якось так, що і чоло було закрите) скаржилась моїй мамі, що Юра не має з ким бавитись, бо від нього всі втікають. Ми, коли приходили на канал, то бачили, як він сидів на горбку при кінці каналу, на вудку ловив рибу.

Логінов дуже швидко зорієнтувався, що сталося, побачив, як біжать люди, почув мої плачі, вереск міліціонера, і у всій параді вчасно з’явився, коли міліціонер, вимахуючи пістолетом, хотів усіх поставити на коліна...

Казали, що Логінов постарався, аби того міліціонера перевели кудись в інше місце.

Після смерті дружини Логінов одружився з переселенкою з Польщі, яка мешкала поряд зі штабількою, але невдовзі помер. Юра виріс гарним хлопцем. Говорив винятково українською, одружився з місцевою дівчиною, та скоро помер також.

З приходом української державності нова міська влада чи залізниця, якій вже не потрібна була штабілька і водокачка, продали цей будинок, і незабаром на цьому місці виросла кам’яниця. Болото висушили і через нього пролягла вулиця, гетьмана Калнишевського.

Я кілька разів ходив у залізничну лікарню у Львові, аби дістати лікувальну картку мого батька. Я хотів дізнатись, що було записано в історії хвороби. Мені відповіли, що я прийшов занадто запізно, бо такі документи у лікарні зберігають лише 25 років, а потім утилізують. Зрештою, що міг я там знайти? Напевне, батько розповів, що поводився необережно з лампами, був вітер і сталось нещастя.

Нічим не могли мені зарадити в управлінні Львівської залізниці на вулиці Гоголя. Я хотів дізнатися, хто був той міліціонер, але з того також нічого не вийшло. Я тільки хотів його запитати, за що він так ненавидів усіх нас. Він, який називався нашим визволителем. Нехай про це скаже на Суді Божім...

Я забув розповісти, що коли з мамою ми їздили до батька в лікарню, я потихеньку витягав образочок мого ангела-хоронителя і брав з собою.

Це було десь невдовзі після першого разу, як ми були в батька і їли білий хліб. Ще трималась зима. Ми вийшли з мамою і пішли на потяг додому. Не знаю, як там вийшло, але ми заблукали. Побачили парк. Це був парк Костюшка перед університетом. Ми крутились по парку і дійшли аж до теперішньої вулиці Соломії Крушельницької. Куди йти далі — не знали. Мама розплакалась. Я почав молитись до свого ангела-хоронителя...

Врешті побачили, як вгору вулицею до нас підіймається старша пані. Вона дибала поволі, якось невпевнено, ніби погано бачила, і часто зупинялась. Своєю поведінкою ми привернули її увагу. Пані зупинилась і запитала у мами, що трапилось, а мама їй розповіла про свою біду. Та пані заспокоїла маму, що вона покаже дорогу до трамваю, а коли дізналась, що ми маємо ще доста часу до потяга, то запросила нас до свого помешкання. “Ось видите, — сказала вона нам, — я мешкаю там, де ті дві фігури стоять”. Ті дві білі фігури стояли на балконі другого поверху. Я подумав, що то фігури Матері Божої, і коли підійшли ближче, почав хреститись. Сестра за мною. “Ні, то не матір Божа, — сказала пані, — то такі собі фігури”. Ми піднялись по сходах на другий поверх, вона відчинила двері, нас зустріла ще якась жінка. Я вперше був у львівському помешканні. Воно було інакше від нашого, а сестра потім казала, що там так було, як у церкві, бо по стінах всюди були образи. Насправді це були картини. Пані посадила нас за стіл і просила маму розповісти, що привело її до Львова. Мама й розповіла про пригоду, яка трапилась з татом. Вони ще довго про щось говорили, але моя увага була прикута до фортепіано, яке побачив уперше. “Що то за скриня?” — осмілився запитати я в пані. Вона усміхнулась і відповіла, що ця скриня робить музику і запитала, чи я співаю. Я сказав, а мама додала, що на Різдво не оминаю жодної хати на нашому передмісті, всюди колядую. Пані попросила, щоб я щось заспівав. Я засоромився і заховався за маму. Пані ще трохи просила мене, а потім залишила, зрозумівши, що з цього нічого не буде, погладила мені по голові, від чого я ще більше засоромився, і сказала, щоб я й надалі колядував, бо які свята можуть бути без коляди. Вона ще запитала у сестри Євгенії, чи й вона колядує, але мама відповіла, що ще замала і як підросте, то обов’язково піде колядувати. Потім нас пригостили чаєм з чимось солодким. Я вперше пив чай і виявив, що він подібний до нашої гарбати, яку мама варить з гілочок вишні. На прощання пані нам дала по цукерку. Він був загорнутий у папір, ми такі бачили тільки в нашому магазині за вітриною. Мама тій пані дуже дякувала і казала, що буде за неї молитись... Сестричка хотіла привезти свого цукерка додому і так його по дорозі мнула, що той зовсім розлізся, і вона через те плакала. Я ж вирішив при наступному відвідуванні тата у лікарні обов’язково дати йому його, хоча знав наперед, що він подякує, поцілує мене і скаже, щоб я з’їв сам. Обгортку від того цукерка я ще довго зберігав, але потім вона десь запропастилась.

Ця пані була Соломія Крушельницька. Це вже я зрозумів через багато-багато років. Я тоді не знав, хто гладить мене по голові і каже, щоб я й надалі ходив колядувати, а вона й гадки не мала, що перед нею стояв той, хто через багато років стане директором музею Івана Франка у Львові, а до того музею, як філія, буде належати й музей, створений у її помешканні. Не мала й гадки про те, що про неї напишу п’єсу, яка буде називатись “Спогад про Саломею”, яку поставлять на сцені театру Марії Заньковецької у Львові, і ця п’єса на міжнародному конкурсі театрів дістане гран-прі.

Мама дуже тішилась, що у Львові є пани, які розуміють наші біди, але ніколи не знала, хто була ця пані, що зустріла нас. Вона також ніколи не дізналась, що ця пані померла 16 листопада 1952 року, тільки часто згадувала за неї.

Шкодую лише, що я тоді не набрався відваги і не заколядував їй... Вона почула б мій голос. Можливо, сіла б за фортепіано, яке прийняв за велику скриню, і заакомпанувала мені...

Образочок з ангелем-хоронителем, який провадив двоє діточок над прірвою, я поклав батькові у труну. Нехай захистить його на тому світі, як захищав на цьому.

"Спочатку треба відродити душі, а потім вже звільняти руки з пут".

Ганна Чубач лишила нам слово...

Українська культура, українська література зазнали непоправної втрати. 20 лютого 2019 року на 79-му році життя після тяжкої тривалої хвороби померла видатна українська поетеса, член Правління Українського фонду культури імені Бориса Олійника Ганна Чубач.

За п'ятдесят років плідної творчої праці Ганна Танасівна Чубач видала понад 80 книг для дорослих і дітей, створила понад 500 пісень. За визначні творчі здобутки вона була удостоєна високого звання Заслужений діяч мистецтв України, нагороджена орденом "За заслуги" III ступеня, удостоєна Державної літературно-мистецької премії імені Лесі Українки, муніципальної премії "Київ" імені Євгена Плужника, Міжнародних літературних премій: ім. В. Винниченка, міжнародної премії "Дружба", літературних премій ім. П. Усенка, Марусі Чурай, С. Гулака-Артемовського та Є. Гуцала. Якби за результатами всенародного опитування у нашій країні поетам присуджували почесне звання "Народний поет України", безумовно, однією з перших цього звання була б удостоєна Ганна Чубач. Зі шкільних підручників початкових класів, шкільних програм, радіо та телевізійних ефірів це ім'я широковідоме українському читачеві.

Народилася Ганна Чубач на Святвечір 6 січня 1941 року в селі Плоскому Муровано-Куриловецького району на Вінниччині у хліборобській сім'ї. Батько загинув у перші дні війни. На долю родини випало багато лиха воєнного та повоєнного життя. Мати вчила дівчинку й "усяку роботу робити", й "пісень співати", і "світ любити". І хоч життя було нелегким, донька сприймала його у світлих кольорах: любила малювати, співати, вигадувала казочки. А гарна пам'ять розвивалася завдяки тому, що не було коштів книжки купувати, то доводилося уроки вчити, уважно слухаючи вчителів у школі. Середню школу та редакторський факультет Поліграфічного інституту ім. Івана Федорова у Києві закінчувала вечорами, Вищі літературні курси при Літературному інституті ім. Максима Горького в Москві — на стаціонарі. Ганна Чубач багато років працювала в газеті "Літературна Україна", у журналі "Дніпро". Не один рік вона вела цікаві авторські радіопередачі на Українському радіо. Її творчість високо оцінили мільйони читачів. Про неї написано чимало критичних статей, монографій, нарисів. Особливу увагу у творчому доробку Ганни Чубач привертають вірші, присвячені дітям: веселі, дотепні, повчальні, жартівливі. Її дитячі

вірші дарують добрий настрій, вчать мислити й любити рідне слово.

В останні десятиліття для дорослого читача з-під пера поетеси вийшло кілька резонансних поетичних збірок, які висувалися на Шевченківську премію: "Дзвінка ріка", "Озвучена печаль", "Серед зневір і сподівань", "Хустка тернова", "Радість висоти". Усі ці ліричні книжки були відзначені неабиякою увагою літературної громадськості та численних шанувальників поетеси. Проте з точки зору нового досвіду нашого суспільно-політичного життя кожна нова поетична збірка сприймалася інакше, ніж попередня. Від книги до книги поетеса постійно піднімала планку своєї поезії. Велика заслуга авторки в тому, що вона перебувала у постійному творчому пошуку. Навіть після тяжких випробувань долі, що спіткали поетесу останніми роками, а це тривалі хвороби та важкі операції, вона не зупинилася у творчому розвитку, ступаючи крок за кроком на вищу поетичну сходинку. Ганна Танасівна не втрачала оптимізму та життєлюбства, залишаючись людиною непохитної мужності та безпосередності у відтворенні своїх почуттів та сподівань.

Вічна пам'ять про видатну українську поетесу, про Людину з великої літери залишиться у серцях всіх людей, які знали і любили Ганну Танасівну Чубач.

Український фонд культури імені Бориса Олійника

Михайло НАЄНКО

«Спочатку треба відродити душі»

Не так давно Ганну Чубач було номіновано на Шевченківську премію. У зв'язку з тією номінацією відбувся творчий вечір поетеси у Центрі Івана Козловського (Київ, Хрещатик). На тому вечорі я сказав коротке слово про поетесу, а фотограф зафіксував нас із Ганною Чубач біля барельєфа нашого геніального тенора. Пропоную цей матеріал газеті "Слово Просвіти" як згадку і пам'ять про знакову в українській літературі поетку. Прощання з нею відбулося 23 лютого ц. р. у Храмі Різдва Христового, в якому, як знаємо, прощалися і з Тарасом Шевченком у далекому травні 1861 року. Посмертна маска його постійно експонується в цьому храмі і благословляє в далеку дорогу всіх великих і щирих українців.

Кілька років тому мені випало написати до книжки "Не вмирає душа наша..." розділ про письменників, що відзначені Шевченківською премією за останні сорок років. Робота була клопітною (140 авторів!), але й корисною: краще дізнався, "хто є хто?" в нашій літературі.

Тоді я згадав слова відомого постмодерніста М. Кундери, який, здавалося б, лукаво говорив: європейська література нині перебуває в такому стані, що про більшість авторів і писати не хочеться. Але ось нещодавно я поцікавився в одного маститого критика, хто ж із сучасних письменників може претендувати на Шевченківську премію? У відповідь (не категорично) було названо кілька імен, що пишуть без розділових знаків, без великих букв та великих смислів у тексті і внаслідку маємо замість кутого металу — бляшані вірші. Це своєрідний різновид відомого курйозного віршування, що має значення, мабуть, для книжкових полиць, але — не для літератури. Таких є немало і в європейських літературах; їх, очевидно, й не сприймав М. Кундера, але які, виявляється, дехто вважає навіть вартими премій...

Як стає очевидним, постмодернізм мало що додав нашій творчості, оскільки не зумів виробити відповідних "правил гри" в літературі і водночас — не витримав (у нас — особливо) випробування свободою. Інше бачимо в літературі, сказати б, традиційній. Вона, по-перше, змогла утримати в слові силу особистості, а по-друге — зміцнити зв'язки духу з одвічними моральними цінностями людини як такої. Без цього творчість немислима. Принаймні я так думаю, беручи до рук книжку поезій Ганни Чубач "Озвучена печаль". Є в ній і особистість, і опертя на моральні цінності, і, найголовніше, вміння виразити їх традиційним, але саме своїм поетичним словом.

За роки свого буття в літературі поетеса привчила нас, що вона — ніжний і природний лірик (чого варта її "Хустка тернова, мамина мова..."!), що в її інтимній ліриці відчуваєш правду жіночого серця, що вона, зрештою — сонячна, пісенна і вродлива, як її Поділля. Так писали про неї і критики, і побратими по літературі — поети. І вона підтверджує це й новою своєю книжкою, скажімо, такими словами: "О, моє кохання карооке, Зраджене, відбути не спіши!". Але що це за кохання і чому його намагається затримати лірична героїня поетеси? Найлегше сказати — щоб продовжити весну, коли на горизонті ніби осінь. Є й такий мотив у презентованій книжці. Але є й інший, що справжня поезія — це крик із глибини. І той крик сьогодні чимось дуже опечалений. Поетеса Ганна Чубач опечалена найбільше тим, що дуже важко нам дається згадуване вже випробування свободою. Як поет-максималіст, вона навіть протестує проти поспішливої волі. Спочатку, каже, "треба відродити душі, а потім вже звільняти руки з пут". Думка, мабуть, дискусійна, але вона підтверджує її просто таки вражаючими мотивами своєї нової поезії. Ось один із них: *"Це було вже — Сибіри за слово, // За фальшивість думок — гонорар"*. Додати до цього нічого, хіба що те, що гонорари за фальшиві думки дехто одержує й сьогодні, тільки думки не віршовані (за вірші сьогодні не платять), а вмонтовані в промови із парламентських трибун... Або такий мотив: *"Вже стільки кривди натерпілись люди, А правда й досі на землі без прав"*. Мимоволі згадуєш головного нашого апостола правди — Великого Кобзаря. Поетеса присвятила йому поему-роздум "Сиві думки", поставивши в центр уваги чи не найзлободенніші сьогодні його слова: "Нема на світі України, Немає другого Дніпра..." І це в той час, коли національно безстатеві бульварщики активізували пошуки ран навіть на тілі цього нашого Атланта, і навіть один із лідерів шістдесятництва поривається скинути з Шевченка шапку і отого дурного кожуха. Поетеса на цей "виклик" запропонувала свій "виклик", сказавши лірично просто й незлостиво:

Геній гарний і в шапці смушевій,
І в кожусі отому дурному.
Він для кожного — батько душевний,
Велич духу в убранні простому...
Ой Іванку, Іванку, Іванку...
Як тебе після тебе змалюють?

Чому про це треба писати, чому сивіти передчасно за свої духовні цінності і за свій обдурений народ? Поетеса відповідає: бо горе, біда за бідою — і все це на рідній землі. Дійшло вже до того, що навіть *"Ситі злодії з-за моря Вчать Україну любить"*. На жаль, хочеться додати, не тільки з-за моря. Порівняно недавно в Києві почав працювати єдиний телевізійний канал із назвою "Україна", але — "Украина" і передачі на ньому на 99 % ведуть не нашою мовою. Або: в недавньому номері "Литературной газеты" (19—25 листопада 2003) вміщено стилізований плакат за мотивом скульптури, що встановлена на Майдані Незалежності на честь засновників Києва. Думаєте, що на місці Кия там стоїть український Президент? Ні, виявляється, що засновник Києва — Президент московський, озброєний, як Ілля Муромець, до зубів і міцно вклепаний у передній план композиції. На задньому ж — президенти Білорусі та України. Білоруському "Щеку" хоч лук у руки дістався, а наш "Хорив" із хворобливим обличчям тримається всього лиш за чепіги якогось саморобного плуга-рала. Ори, гречкосію, ниву "на нашій — не своїй землі" і на більше не розраховуй. Назву композиції дібрано, до речі, не менш тенденційну: **"Вещий сон славян".** Спимо, мовляв, і вві сні бачимо, як укажуть нам наше місце в історії "і до того ж історію нашу нам розкажуть". Вдивляючись у такі чи подібні сюжети, хоч-не-хоч зрозумієш, чому музу навіть найніжнішого лірика — Ганни Чубач — огортають раптом печалі і з'являються в неї такі тривожні громадянські мотиви. Їм щиро віриш, як віриш і в незгасний оптимізм поетеси. Особливо, коли вкарбований він у майже афористичні строфи:

О ні — не впала, не пропала,
У рідну пісню забрела,
Й сама такої заспівала,
Що в грудні вишня зацвіла.

Вишневим цвітом розцвітає поезія Ганни Чубач, і її цвіту немає перецвіту...

Ганна Чубач на зустрічі з дітьми в бібліотеці імені В. Кудряшова. 12 червня 2018 р.

“Починаючи з XX століття, наш світ зазнав великих змін, але в ньому ще залишилося багато нерозкритих таємниць”.

Найзагадковіша кінопрем’єра

Едуард ОВЧАРЕНКО

У Національний кінопрокат вийшов драматичний містичний фільм-трилер “Ефір”. Стрічку за власним сценарієм поставив польський режисер Кшиштоф Зануссі.

Фільм створено у копродукції України, Польщі, Угорщини та Литви за підтримки Державного агентства України з питань кіно, Польського інституту та Міністерства культури Польщі, Угорського та Литовського кіноінститутів.

Дія фільму розгортається напередодні та на початку Першої світової війни в Австро-Угорській імперії, до якої на той час входила частина України. Головний герой картини — військовий лікар — зухвало проводить наукові експерименти з ефіром. Його мета — отримати безмежну владу над людьми, над їхнім тілом і волею. Ціна успіху — віддати душу темряві...

Виробництво стрічки розпочалося ще позаторік. Зйомки відбувалися в Польщі, Україні, Угорщині та Італії.

Напередодні української прем’єри відбулася зустріч творців картини з представниками ЗМІ.

— За першою освітою я фізик і мене завжди цікавив матеріальний світ, — розповідав Кшиштоф Зануссі. — Але я добре розумію, що матерія — це не єдина річ, яка нас оточує. З іншого боку, я представник того покоління, яке відчуло на собі війну і комунізм. І якщо говорити з перспектив нашого сьогодення, то потрібно подумати про те зло, яке завжди може нас очікувати. І усобленням зла може бути людина, яка має вельми інтелігентний вигляд. Наш фільм — одна з новітніх версій про Фауста. У цій стрічці, зробленій про поляків, лише один позитивний герой. І він — українець.

Протягом усього життя знімаю фільми, в яких хочу показати щось більше, ніж матеріальний світ. Починаючи з XX століття, наш світ зазнав великих змін, але в ньому ще залишилося багато нерозкритих таємниць.

Дуже багато зйомок відбувалося в Україні. У фільмі грають прекрасні українські актори. Те, що в роботі над фільмом взяло участь кілька держав, підкреслює нашу силу в об’єднаній Європі.

“Граю простого хлопця з українського села, який намагається не зрадити собі і своїм почуттям. Особливо перевтілюватися не доводилося, адже по суті граю сам себе.

Навчався у Національному університеті театру, кіно і телебачення ім. Івана Карпенка-Карого. Як активного учасника Євромайдану мене мали заарештувати, і я втік до Польщі. Спочатку навчався на курсах польської мови, потім отримав стипендію як людина, яка постраждала на Майдані. Наразі в цій країні здобуваю акторську освіту, а Кшиштоф Зануссі — один із моїх викладачів. Саме він мені запропонував взяти участь у кастингу на роль українця, який добре знає українську та польську мови. Працювати з цим режисером надзвичайно цікаво. Під час зйомок у нас завжди відбувався конструктивний творчий діалог. Фільм “Ефір” — це мій дебют у кіно”, — зізнався актор Остап Вакулюк.

Міністр культури України Євген Нищук у своєму виступі зауважив, що цей фільм — значний крок на шляху визнання українського кіновиробництва у світі, це велика довіра до України збоку європейських та світових партнерів. Також запросив Кшиштофа Зануссі провести майстер-класи в Національному університеті театру, кіно і телебачення. На переконання голови Державного агентства

України з питань кіно Пилипа Іллєнка, співпраця України і Польщі в галузі кіно — це приклад того, як потрібно розвивати нашу співпрацю в інших напрямах. А директор Польського Інституту в Києві Бартош Мусялович підкреслив, що кінематограф — одна із найефективніших комунікаційних сфер. І чим більше буде таких спільних проектів, тим більше ми знатимемо один про одного.

Історія України у поштових марках

Едуард ОВЧАРЕНКО
Фото автора

Сторінки історії боротьби України за незалежність проти московського поневолення та більшовицької окупації відображено у філателістичних експонатах Олександра Яременка, презентованих у Музеї гетьманства, де відкрилася його персональна виставка.

Киянин Олександр Яременко — кандидат технічних наук, заслужений філателіст Асоціації філателістів України (АсФУ). Захоплюється філателією понад 45 років і є автором чотирьох тематичних експонатів, які здобули позолочені, великі срібні та срібні медалі на багатьох філателістичних вернісажах в Україні та інших країнах Європи. Історія захоплення марками почалася ще під час навчання в аспірантурі Інституту кібернетики АН УРСР. На початку 80-х років філателія і література злилися для нього в одне бажання: відтворити сторінки історії України і української літератури засобами філателії.

Олександр Яременко крайній праворуч

Уперше доробок О. Яременка “Сторінки історії української літератури” експонувався 1984 року на VIII Київській обласній філателістичній виставці, де здобув бронзову медаль. Це був єдиний експонат з коментарем українською мовою. Наступним став вернісаж у столичному будинку літераторів 1985 року. Колекцію оглянув тодішній голова Спілки письменників України Павло Загребельний. У листі від 22.01.1985 року він писав: *“Шановний Олександре Григоровичу! Я не тільки оглянув Вашу виставку, а й захоплювався Вашою талановитістю, Вашим мистецтвом і Вашим благородством! Ви робите велику справу, спасибі Вам за це і уклін доземний!.. Нових Вам висот! П. Загребельний”.*

Логічним продовженням цієї роботи стало створення експонату, який відображав життєвий і творчий шлях Тараса Шевченка. Уперше він демонструвався 1988 року в Київському літературно-меморіальному будинку-музеї Тараса Шевченка. Цей експонат 1990 року відзначили великими срібними медалями на вернісажах у Братиславі та Мюнхені, пам’ятною медаллю бургомістра Відня, срібною медаллю — на Національній виставці в Одесі (2012) та великою срібною медаллю на XVI Національній виставці “Укрфілекспо—2018”, він був представлений на більш ніж 40 всеукраїнських та міжнародних виставках.

На міжнародній виставці “Одесафілекспо—2016” О. Яременко дебютував одностендовим експонатом (16 аркушів, А 4): “Кроки до Незалежності: від Богдана Хмельницького до Івана Мазепи”. Титульну сторінку експонату прикрашає французька марка з зображенням Вольтера (1949) та цитата з його твору “Історія Карла XII” 1731 р.: “*Україна завжди прагнула бути вільною”.*

На XVI Національній філателістичній виставці “Укрфілекспо—2018” Олександр Яременко вперше показав одностендовий експонат “Сторінки історії боротьби України за Незалежність проти московського поневолення та більшовицької окупації”.

— Виставку Олександра Яременка ми відкриваємо в одному з кращих залів нашого музею, який присвячений гетьману Павлу Скоропадському. Хочу окремо подякувати “Головпоштамту”, який допоміг в організації цієї виставки і повідомити, що виставка триватиме до 1 квітня, — сказала директор Музею гетьманства Галина Ярова.

— Поштові марки — це атрибут державності, — зазначив ветеран філателії, автор науково-популярної книжки “Про філателію всім” Валерій Чередніченко. — Як і прапор, гімн, герб, гроші. Відразу після проголошення незалежності Україна почала випускати поштові марки. За ними можна прослідкувати історію нашої країни. Перші сучасні марки були присвячені 500-річчю козацтва та українцям Канади. Але історія української поштової марки починається значно раніше, з 1918 року. Створені в добу УНР поштові марки можна вважати енциклопедією України тих часів. Дуже приємно, що в експозиції Музею гетьманства марки можна побачити на стендах.

Також на відкритті виставки виступив Микола Сулима, академік НАН України, заступник директора Інституту літератури ім. Тараса Шевченка, який наголосив на необхідності відродження філателістичного руху в Україні та підтримки державою цього руху.

Натхненна горами

Визначити життєве кредо молодої художниці Наталі Юрової, зрозуміти рушійні сили її творчості, найкраще можна на персональній виставці “Кичери” у фортечній галереї “Бастіон” м. Івано-Франківська.

Марія РОЖОК,
член Клубу інтелігенції ім. І. Пелипейка та РО “Просвіта”, м. Косів

Це вже третя Наталина виставка. Перша відбулася в стінах інституту, де навчалась, друга — в Косівському музеї народного мистецтва та побуту Гуцульщини.

На відкриття нової виставки завітали родичі, знайомі, друзі, колишні студенти КІДПМ ЛНАМ. Відкрила виставку арт-менеджер фортечної галереї “Бастіон”, мистецтвознавець Ірина Матоліч.

“Рада вітати вперше на Франківщині молоду художницю з Косівщини, чудові картини якої зігріють душі відвідувачів. Карпатські краєвиди, зображені нею в різні пори року, передають неповторну красу Карпатського краю і показують глядачеві унікальні та чудові Українські Карпати”, — зазначила пані Ірина.

Журналістка Тетяна Церковнюк підкреслила, що авторка виставки пише картини з натури. Понад двадцять робіт, виконаних у техніці олійного живопису, присвячено Карпатам, тому і назва виставки символічна — “Кичери”.

“Люблю походи в гори, в яких надихаюся нашою природою. Мені хотілось на своїх полотнах передати ту красу, яку бачила в мандрівках. На картинах зображено переважно високогір’я. Кичера на діалекті — гора, яка знизу покрита лісом, а згори лиса. Саме таким є наше високогір’я”, — зізналася художниця.

Про мистецький доробок Наталі розповіла завідувачка Косівського музею народного мистецтва і побуту Гуцульщини Вікторія Яремин: “Молода художниця обрала для себе дуже складний напрям. Передати повітряну перспективу, прозорість, настрій, емоцію гір дуже важко. Наталя вперто ставить перед собою такі складні завдання і вирішує їх”.

Природа в її пейзажах живе. Наталине небо завжди прозоре, чисте, її Карпати наче викупані під теплим дощем, вони втішають відтінками зелені, що переходить у синяву. Тому посвоєму привабливі й чарівні її полотна “Кичери”, “Буківець”, “Зимовий Буківець”, “Дземброня”, “Чорногора”, “Полонина”, “Шпиці”, “Літній день”, “Місце сили”, “Мармароси”, “г. Хом’як”, “Останній день осені”, “Зимові красуні”.

Художниця пробує себе і в книжковій графіці: казки письменниці Аделі Григорук оформлено ілюстраціями Наталі.

Дуже любить фотосправу. Захопилася нею 2011 року. На IX Міжнародному молодіжному гончарському фестивалі “Опішне—2015” презентувала глядачам персональну фотовиставку пейзажів Карпат.

Її фоторобота “У хмарах”, представлена 5 травня 2018 року на XII Національному бієнале “Природа—2018”, увійшла у сотню кращих робіт. Вона позаштатний фотограф (фрілансер) Косівського музею народного мистецтва та побуту Гуцульщини.

Нинішня виставка зацікавить відвідувачів, викличе добрі емоції і просто потішить людські серця. Залишається побажати Наталі міцного здоров’я, творчої наснаги, мистецьких здобутків, нових творів і наступних виставок.

“Павло Чубинський — виразник етнонаціональних прагнень українського народу”.

Шануймо геніїв своїх!

Відбулася Всеукраїнська наукова конференція “Павло Чубинський — виразник етнонаціональних прагнень українського народу” (до 180-річчя від дня народження). Конференцію організували і провели представники кафедри етнології та краєзнавства історичного факультету Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України, Всеукраїнського Товариства “Просвіта” імені Тараса Шевченка, Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського НАН України, Бориспільського державного історичного музею, Бориспільського НВК “Ліцей “Дизайн-освіта” імені Павла Чубинського” та Національного музею народної архітектури та побуту України.

Звітальним словом від імені ректора НПУ імені М. П. Драгоманова, академіка **В. П. Андрущенка** виступив проректор з наукової роботи, д. ф-м. н., професор **Г. М. Торбін**, висловивши пропозицію створити віртуальний музей П. Чубинського. Привітав учасників конференції і наголосив на важливості й актуальності заходу, своєчасності на нинішньому етапі національно-культурного відродження України проректор з навчально-методичної роботи гуманітарних факультетів нашого університету к. і. н., професор **І. Г. Вєтров.**

Вітальне слово від імені директора Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України, д. і. н., професора, члена-кореспондента НАН України **О. О. Рафальського** виголосив заступник директора, д. і. н., професор, член-кореспондент НАН України **О. М. Майборода**.

Змістовним і натхненним був виступ на пленарному засіданні відомого письменника, громадського діяча, журналіста, шеф-редактора газети “Слово Просвіти”, голови Всеукраїнського товариства “Просвіта” імені Т. Шевченка, Почесного доктора НПУ імені М. П. Драгоманова **П. М. Мовчана.**

Високу і обґрунтовану оцінку внеску П. Чубинського у дослідження української етнокультури дав у своїй науковій доповіді завідувач кафедри етнології та краєзнавства, д. і. н., професор **П. М. Чернега**.

У плідній дискусії взяли активну участь 11 докторів наук, 20 кандидатів наук, відомі вчені, викладачі, вчителі шкіл, співробітники музеїв України, а також понад 50 студентів-істориків, магістрів, аспірантів нашого Університету й інших ВНЗ. Зі змістовними різноплановими науковими доповідями виступили: **А. С. Зиль** — історик і краєзнавець, член Національної спілки краєзнавців України, автор фундаментальної монографії про П. Чубинського, **Н. А. Шип** — д. і. н., професор Національного торговельно-економічного університету, **В. Ф. Погребенник** — д. філ. н., професор, завідувач кафедри української літератури факультету української філології та літературної творчості ім. А. Малишка, **В. Ю. Король** — д. і. н., професор, заслужений діяч науки і техніки України, **І. А. Коляда** — д. і. н., професор кафедри методики навчання суспільних дисциплін і гендерної освіти, **В. М. Литвин** — постійний організатор заходів з ушанування і вивчення спадщини П. Чубинського, член Національної спілки краєзнавців України та Наукового товариства імені Шевченка та ін.

Атмосфера конференції якнайкраще поєдналася з відповідним аудіо- і медіапрезентаційним супроводом кафедри етнології та краєзнавства, надзвичайно інформативною книжковою виставкою, підготовленою колективом наукової бібліотеки НПУ імені М. П. Драгоманова.

Мистецький супровід наукового заходу забезпечив ансамбль української пісні “Золоте Перевесло” Центру культури і мистецтв НПУ імені М. П. Драгоманова під керівництвом заслуженого працівника культури **М. Н. Яретика** та дієвої участі к. і. н., доцента кафедри МНСДГО історичного факультету **Н. І. Загребельної.**

Учасники конференції у жвавій дискусії ухвалили резолюцію конференції, яку буде надіслано до відповідних державних установ України:

1. Закликаємо Президента України П. Порошенка сприяти ухваленню Верховною Радою України Закону про українську мову, що має забезпечити повноцінне широке реальне використання її в усіх сферах життя.

2. Кабінету Міністрів України виділити кошти Національній академії наук України та Інституту книги для видання усіх праць П. Чубинського.

3. Міській раді Києва ухвалити рішення про встановлення меморіальних дощок у місцях навчання, праці й проживання П. Чубинського.

4. Міністерствам освіти та науки й культури ініціювати й забезпечити створення науково-дослідного центру життя та творчості П. Чубинського на місці садиби Чубинських.

5. Звертаємося з ініціативою до науково-дослідних установ щодо створення віртуального музею П. Чубинського для поширення і популяризації в Україні та за її межами інформації про П. Чубинського та його спадщини.

6. Міністерству освіти та науки забезпечити наповнення навчального процесу закладів освіти України національно-патріотичним змістом.

Ухвалили одноголосно.

Організаційний комітет Всеукраїнської наукової конференції “Павло Чубинський — виразник етнонаціональних прагнень українського народу” (до 180-річчя від дня народження)

Дякуємо вам і закликаємо до подальшої співпраці на Славу України!

Доценти кафедри етнології
та краєзнавства
к. і. н. **С. П. ЗУБЧЕНКО,**
В. І. ЛУЩАЙ, А. В. ТЕЛЕГУЗ,
асист. **І. В. БАТЮК**

СЛОВО Просвіти

ТИЖНЕВИК ВСЕУКРАЇНСЬКОГО ТОВАРИСТВА «ПРОСВІТА» імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

АНОНС

Будьмо разом!

ПЕРЕДПЛАТА—2019

Вартість передплати (з доставкою і поштовими витратами):

Поштовий індекс — 30617. Сторінка у каталозі — 79

на 1 місяць	18 грн 11 коп.	на півроку	99 грн 41 коп.
на 3 місяці	52 грн 33 коп.	на рік	195 грн 02 коп.

Засновник: Всеукраїнське товариство “Просвіта” імені Тараса Шевченка
Реєстраційне свідоцтво КВ № 4066 від 02.03.2000 р.

Шеф-редактор
Павло МОВЧАН

Головний редактор
Микола ЦИМБАЛЮК

Редколегія
Любов ГОЛОТА (голова), Павло МОВЧАН, Олександр ПОНОМАРІВ, Микола ТИМОШИК, Георгій ФІЛІПЧУК, Микола ЦИМБАЛЮК, Іван ЮЩУК

Заступник головного редактора з виробничих питань
Наталія СКРИННИК
278-01-30 (тел/факс)

Відповідальний секретар
Ірина ШЕВЧУК

Відділ культури
Едуард ОВЧАРЕНКО

Відділ коректури
Ольга ЖМУДОВСЬКА, Ірина СТЕЛЬМАХ

Комп’ютерна верстка
Ірина ШЕВЧУК, Володимир ЖИГУН

Інтернет-редактор
279-39-55

Черговий редактор
Едуард ОВЧАРЕНКО

Бухгалтерія
279-41-46

Адреса редакції:
вул. Хрещатик, 10-Б, м. Київ, 01001

E-mail: slovo_prosvity@ukr.net
http://slovoprosvity.org
http://prosvitanews.org.ua

Надруковано в ТОВ «Мега-Поліграф», 04073 м. Київ, вул. Марка Вовчка, 12/14.

Листування з читачами — тільки на сторінках газети.

Відповідальність за достовірність інформації несуть автори. Редакція залишає за собою право редагування та скорочення текстів. Редакція не завжди поділяє погляди своїх авторів. При використанні наших публікацій посилання на “Слово Просвіти” обов’язкове.

Індекс газети
“Слово Просвіти” — 30617

19009
4 820095 780016

“В житті з’явилися нові виклики, які потребують нашого об’єднання, нашої активності”.

Між пам’яттю і любов’ю

Валентина МАЦЕРУК,
член правління ОО ВУТ “Просвіта” ім. Тараса Шевченка,
м. Чернівці

Так спало на думку перефразувати назву однієї з книг журналіста, письменника, колишнього редактора нашої газети “Буковина” Володимира Михайловського. Книга називалася “Між страхом і любов’ю” і була удостоєна Всеукраїнської літературної премії імені Івана Франка. А виникли такі паралелі з тієї нагоди, що саме напередодні дня пам’яті незабутнього Володимира Іларіоновича в облдержадміністрації відбулася презентація книжки “Просвіта на Буковині. Історія і сучасність”, до якої він доклав чималої праці. Минуло п’ять років відтоді, як наш колега подався у вічне відрядження, але перед тим устиг упорядкувати цю книгу, яку задумав разом із однодумцями-просвітянами. Попри те, що матеріали до неї подавали науковці, літератори, журналісти (в них висвітлювалася діяльність сучасної “Просвіти”), Володимир Іларіонович самотужки відшукав історичні статті про роботу Товариства “Руська бесіда” в Чернівцях, що стала предтечею просвітянського руху. До речі, про його діяльність розповів професор Олександр Добржанський. Ці матеріали дуже цінні. До прикладу, промова Юрія Федьковича на повітовій учительській конференції 30 березня 1871 року у Вижниці, в якій і критика, й похвальні слова наче стосуються сьогодення. Або ж Переднє слово до альманаху “Руська хата” Омеляна Поповича. Чи стаття Івана Бажанського “Як то я з кацапа став русином-українцем”. Є тут і публікації Сильвестра Яричевського, Євгенії Ярошинської, Костянтини Малицької. Ці прізвища, можливо, маловідомі не тільки молодому поколінню, а й старшим буковинцям. І в книзі, звісно, представлено тільки окремі їхні статті, роздуми, їхню громадянську позицію. Проте для зацікавленої особи вони можуть стати поштовхом до глибшого пізнання їхнього життя і творчості, адже прислужилися тій просвітницькій місії, яку взяла собі за обов’язок і “Руська бесіда”, і її спадкоємиця “Просвіта”. З цього приводу висловився професор Чернівецького національного університету імені Ю. Федьковича Володимир Антофійчук, який запропонував згодом доповнити галерею історичних постатей... у майбутній другій книзі про “Просвіту”.

Таке побажання прозвучало і з уст професорки Надії Бабич, заслуженого працівника освіти Тамари Мінченко, заступника голови обласного об’єднання Товариства “Просвіта” імені Т. Шевченка Івана Дерди. Про це говорять і голова буковинських просвітян Остап Савчук, і відповідальний секретар обласного об’єднання Марія Пелех. Адже книга, попри солідний обсяг і велику кількість статей різних авторів про роль сучасної “Просвіти” та про її активістів у боротьбі за незалежність України, за захист та утвердження української мови як державної, за відродження українських традицій, “зупинилася” на 2014 році. А в житті з’явилися нові виклики, які потребують нашого об’єднання, нашої активності. І просвітяни сьогодні переймаються ними. Як-от утвердження незалежної Української православної церкви. До речі, ще задовго до надання Томосу це болюче питання порушували на засіданнях правління обласного об’єднання, круглих столах тощо, свою точку зору, відповідні звернення адресували й місцевій владі, й у столичні кабінети. А нині, як розповіла заступник голови обласної “Просвіти”, депутат Чернівецької обласної ради Світлана Масловська, просвітяни йдуть “в люди”, аби не бути осторонь важливого процесу переходу парафій до ПЦУ.

Книга, що вийшла у видавництві “Буковина” за сприяння облдержадміністрації, приурочена до 150-річчя “Просвіти”, яке широко відзначали й у Чернівцях, й в інших регіонах України. Це, — відзначили, виступаючи, голова обласної ради Іван Мунтян, керівник апарату облдержадміністрації Олег Стецевич, директорка обласної наукової бібліотеки імені Михайла Івасюка Наталія Філяк, директорка видавництва, редакторка книги Людмила Черняк — неординарна подія, адже кожен може поринути в історію, на сторінках якої ще є чимало білих плям.

Щире слово подяки звучало на адресу Володимира Михайловського, який, на жаль, не побачив книги, але залишив по собі світлу пам’ять. Він усе робив з любов’ю, і заслужив нашу любов.

Просвітянське століття Рівненщини — на сторінках унікального однойменного видання

Василь ТИТЕЧКО,
член НСЖУ
Фото **Василя СОСЮКА**

У Сарненській центральній районній бібліотеці відбулася презентація книжки “Просвітянське століття Рівненщини”, на яку завітали небайдужі до золотої національно-культурної спадщини нашого народу.

Мистецький захід розпочала Тетяна Лімонова, яка нагадала історичні факти заснування української громадської організації культурно-освітянського спрямування на Рівненщині. У листопаді 1917 року національно свідомі ентузіасти запалили на нашій землі вогонь “Просвіти”. На довгому шляху обласної організації зроблено чимало, однак просвітницька діяльність ніколи не буває достатньою. На результат можна сподіватися, коли кожен на своєму місці покладе у загальну скарбницю спільних напрацювань бодай краплинку власного внеску, видобутого з глибин свого досвіду, тяжкої праці, страждань чи благополуччя.

Саме тому за рішенням правління Рівненського обласного об’єднання Всеукраїнського товариства “Просвіта” ім. Тараса Шевченка було ухвалено видання збірника наукових статей та спогадів “Просвітянське століття Рівненщини” за упорядкуванням відомих просвітян області — Івана Вєтрова та Зої Дідич. Книга вийшла друком у видавництві “Коло” м. Дрогобич загальним накладом 1000 примірників, вміщує 20 підрозділів на 948-ми сторінках, 16 з яких — спогади просвітян із районів Рівненської області, 56 — світлини про діяльність обласної “Просвіти” за 2013—2017 роки.

Це ювілейне видання охоплює період розвитку найпотужнішої культурно-освітньої організації від часів польської (1917—1939 рр.), німецької (1942—1943 рр.) окупації та третього відродження “Просвіти” 29 вересня 1988 року, коли на Рівненському комбінаті “Азот” було створено “Товариство шанувальників української мови і культури ім. Т. Шевченка”. Книга вмістила понад 100 статей — спогадів живих учасників великих діянь у дні державотворення, з їхнім власним баченням, оцінкою подій та явищ буремного часу, а також подвижників, хто вже відійшов у засвіти, залишивши для нащадків безцінні матеріали про суворий досвід минулих літ, коли кожен проходив свій, визначений Богом шлях.

Унікальна організація, попри утиски і репресії поневолювачів, невтомно “сіяла світло” й нині підносить національну свідомість через просвітництво. Видання розраховане на широке коло свідомих українців, у ньому зібрано багатющий історичний і мемуарний матеріал про сотні українських патріотів нашого краю.

Голова Рівненського ОО ВУТ “Просвіта” ім. Т. Шевченка, заслужений вчитель України, упорядник ювілейного видання Іван Вєтров розповів, що видання стало ще одним кроком державотворення, адже у просвітянської організації у всі часи єдиною і основною метою було утвердження власної ідентичності, за якою наша культура, мова, генетика, культурний спадок виокремлюється як нація. Він подарував кілька примірників видання для бібліотек Сарненщини, а також нагородив почесними грамотами за активну просвітницьку діяльність, громадянську позицію, патріотизм, розбудову української державності та з нагоди 150-річчя з дня створення ВУТ “Просвіта” в Україні та 100-річчя на Рівненщині степанський народний хор “Просвіта” (керівник Роман Скачко), голову Сарненського районного об’єднання ВУТ “Просвіта” ім. Т. Шевченка, відому в краї поетесу Надію Свищевську та оголосив, що невдовзі найвищою нагородою товариства — медаллю “Будівничий України” — буде нагороджено заступницю голови районної організації “Просвіта”, члена Всеукраїнської спілки журналістів та краєзнавців України Раїсу Тишкевич. Надія Михайлівна та Раїса Костянтинівна розповіли про історію утвердження просвітянського руху в нашому районі. До речі, творчі доробки цих просвітянок теж увійшли до скарбниці видання.

“Здобути або не бути!” — так, без вагань, заявив про себе уродженець села Тинне 94-річний Степан Бакунець (щоправда, справжнє ім’я цього чоловіка Олександр Шмалюх). Він із дружиною завітав на цей захід із с. Кураш Дубровицького району, де нині проживає. Відважний українець розповів про свою боротьбу за розбудову незалежності, яка триває впродовж всього життя. Степан Сидорович напророкував, що найближчим часом наше Полісся розквітне садами, а ми житимемо якнайкраще.

Історичні пам’ятки рідного краю — це невичерпне джерело, яке збагачує просвітницьку діяльність, дає відчуття власної причетності та відповідальності за долю свого краю, забезпечує наступність поколінь. Цікавим для дослідників та краєзнавців є селище Степань. Згідно зі статтею 32 Закону України “Про охорону культурної спадщини” воно входить до переліку історичних населених місць України. А ще мешканці, й не тільки, щирою любов’ю завдячують народному аматорському хору “Просвіта”, який розпочав свою діяльність ще 1944 року. Присутні мали унікальну можливість почути і побачити цей безцінний колектив у стінах сарненської книгозбірні. Про історію степанської “Просвіти” та заснування однойменного хору розповіла голова селищної організації Ольга Карпович.

Привітати колег зі знаменною культурною подією завітала й голова Дубровицького районного об’єднання ВУТ “Просвіта” імені Т. Шевченка Людмила Берестень. До вітальних слів приєдналася заступник голови Сарненської РДА Наталія Параниця, яка наголосила на значущості видання, яке об’єднало духовні скарби із нами — багатим і сильним народом.

Полтавські віхи «Просвіти»

«Просвіта» на Полтавщині в добу Української держави (гетьманату) Павла Скоропадського (з квітня до грудня 1918 року). Розбудова і діяльність

У квітні 2018 року було проголошено Українську державу, до влади прийшов гетьман Павло Скоропадський. Українським збройним силам спільно з німецькими союзниками вдалося звільнити значну територію України і Полтавщини зокрема, від російсько-більшовицьких загарбників. Ось як відгукнулася на це 21 березня 1918 року газета Гадяцької земської управи “Рідний край”, редактором якої була голова Гадяцького повітового товариства “Просвіта”, активна учасниця Української революції 1917—21 рр., письменниця, перекладач, фольклорист, публіцист, мати Лесі Українки Ольга Петрівна Косач (літературний псевдонім — Олена Пчілка): *“11 березня союзне нам німецьке військо вступило в м. Гадяч і очистило його від більшовицьких банд, давши тим змогу приступити всім законним установам УНР до роботи, давши громадянству спокій і забезпечивши всім недоторканність та інші найпростіші права людські і громадянські, які так жорстоко зневажалися диким Московським військом... Більшовицькі орди біжать, безглуздо грабуючи наші села і міста, руйнуючи залізниці, все, що здобуто руками українського народу, вбиваючи людей; без сорому і без совісті все забирають вони і вивозять з України. Не жалують ні бідного, ні багатого, ні старого, ні малого. Чи знайдеться ще хоч одна людина з совістю, яка повірить поганим брехням московських та інших більшовиків про мир, землю, свободу, рівність і братство? Хто ще повірить Лєніну, прохвосту Троцькому, приставу Муравйову і всій більшовицькій шайці після всього того, що вони зробили? Де їхній мир, свобода, рівність, братерство, хліб і все інше, що вони обіцяли? Оббріхуючи всіх, оббріхуючи старих захисників народних, справжніх борців за народні права, темні большовицькі шайки бувших каторжан, стражників, дезертирів, злодіїв та інших хижаків організували неволю ще гіршу, ніж найстрашніші Московські царі...*”

Гетьман Павло Скоропадський скористався нетривалим мирним періодом для зміцнення основ української державності: розбудовувалися регіональні адміністрації, які контролювали найбільшу за весь час Української революції 1917-21 років територію; велися перемовини про входження до складу Української Держави Криму та Кубані; Українську Державу визнали 30 країн; відкривалися університети й інститути, засновано Академію наук; закладено основи Української автокефальної православної церкви. А “Просвіти”, як і в добу Української Центральної Ради (далі — УЦР) лишалися ядром національно-культурного відродження українського народу. Наприклад, у жовтні 1918 року Київська, Полтавська та ін. “Просвіти” підготували меморандум, в якому йшлося про небезпеку від затвердження російської мови як державної. Гетьман погодився і запропонував просвітянам представити йому проект закону про державну мову.

Перший крайовий з’їзд “Просвіт” Полтавщини

Однією з найпомітніших подій на Полтавщині періоду Гетьманату став Перший губернський з’їзд “Просвіт”, який розпочав роботу у Полтаві 10 травня 1918 року. Відкрив його завідувач педагогічного бюро Полтавського губернського земства, діяч “Просвіти”, археолог, педагог, музейний діяч, учений секретар Українського наукового товариства дослідження й охорони пам’яток старовини та мистецтва на Полтавщині **Михайло Рудинський**. Головою президії з’їзду обрали відомого просвітянина і педагога, одного із засновників “Просвіти” на Полтавщині, голову міського товариства у 1917 році, історика, письменника, художника **Григорія Коваленка**.

Делегати з усіх повітів краю проголосили об’єднання місцевих філій у Полтавську губернську спілку “Просвіти” і обрали від неї посланця на 2-й Всеукраїнський з’їзд “Просвіти”, який відбувся 3—5 листопада 1918 року. Просвітянський рух Полтавщини на ньому репрезентував Д. Довженко. А ще делегати підсумували діяльність “Просвіт” за 1917—1918 роки, обмінялися досвідом просвітянської праці, визначили стратегічні напрямки, назвавши пріоритетом усіх інституцій “Просвіти” видавничу справу: *“Нехай “Просвіта” несе книжку, а через книжку несе знання й добробут своєму народові”.*

Мережа “Просвіт” зростає

Розбудова просвітянських структур, започаткована у добу УЦР, тривала. Крім Центральної, яка існувала при Українському клубові, у Полтаві діяли Павленківська, Кобищанська, Підмонастирська і Бериківська “Просвіти”.

Осередки у селах, як і при УЦР, відкривали з ініціативи сільської інтелігенції, передусім учителів, і утримували їх за рахунок прибутків, одержаних від вистав, лекцій тощо. Фінанси виділяли кооперативні товариства та волосні земські управи.

За даними Вікіпедії, “*на 15 серпня 1918 на Полтавщині функціонувало 112 зареєстрованих осередків “Просвіти”*. Факти, які підтверджують зростання просвітянської мережі оприлюднив у книзі “Полтавщина в огні Української революції (1917—21 рр.)” знаний полтавський історик Віктор Ревегук: “*За неповними даними у дев’яти повітах губернії діяло 363 “Просвіти”. Протягом 1918 р. лише в Полтавському повіті було відкрито 82 товариства “Просвіти”. Товариства “Просвіти” у Зіньківському повіті влітку 1918 р. вже були відкриті в Кузємині, Більську, Груні, Бірках, Загрунівці, Романівці, Попівці, Лютеньських Будищах, Малій Павлиці, Комишах, Яковенщині, Водяній Балці, Дейкалівці і на Голубових хуторах*”.

“Просвіта” у Полтаві

11 вересня 1918 року Раду Полтавського міського товариства “Просвіта” знову очолив український учений, педагог, перекладач, директор Полтавського учительського інституту в 1917—1919 рр. **Олекса Августович Левитський**, а його заступником став В. С. Чуйко.

За ініціативою Павленківської, Кобищанської, Підмонастирської і Бериківської “Просвіт” (місцеві осередки міського товариства) відкрито 8 українських гімназій і дві вищі початкові українські школи. При кожній з них існували бібліотеки. 15 листопада 1918 р. в передмісті Полтави Кобищанах з ініціативи місцевої “Просвіти” урочисто відкрили Народний дім.

Навесні 1918 року просвітяни Полтави урочисто вшанували пам’ять Тараса Шевченка з нагоди 104-ї річниці від дня його народження. Діяч “Просвіти”, музикознавець, фольклорист, педагог Володимир Щепотьєв наголосив, що в особі Тараса Шевченка Україна має національного пророка. Народний хор під орудою Гавриленка, поряд з українськими піснями, виконав кантату Миколи Лисенка “Помер поет” та “Прометей” Стеценка. Вітали виступи солістів театру А. Петраківської, Ф. Лопатинської, О. Дроздова, М. Костюченка, кобзаря з Харківщини Г. Кожушка. Святковий концерт завершився декламуванням віршів поета та співом національного гімну “Ще не вмерла Україна”, який підхопили всі присутні в залі. 9 і 14 квітня концерт повторили для учнів середніх шкіл Полтави.

Навесні 1918 року слухачі тримісячних курсів української мови при Центральній полтавській “Просвіті” виявили бажання й надалі навчатися. Так виникла ідея Українського народного університету. “*Головою Українського народного університету став **Вадим Щербаківський** — завідуючий археологічним відділом Земського музею, а членами правління — Володимир Щепотьєв, Н.Мірза-Авакьянц (Дворянська), Михайло Рудинський та ін. Велику матеріальну допомогу університетові подавала Полтавська спілка споживчих товариств (ПССТ). Університет мав три відділення: історико-філологічне, соціально-правниче і педагогічне. Щоденне відвідування університету слухачами протягом першого семестру пересічно становило 150 чоловік, а протягом другого — у зв’язку з воєнними подіями — число скоротилося до 25—30*”, — повідомляє Віктор Ревегук.

Розпочав роботу народний університет 8 квітня лекцією педагога-просвітянина **Григорія Ващенка** у приміщенні Українського клубу. А от урочисте відкриття відбулося 21 квітня в міському театрі. Співав Український народний хор під орудою **Василя Верховинця** — діяча “Просвіти”, видатного українського композитора, диригента і хореографа, першого теоретика українського народного танцю, автора багатьох музикознавчих праць, викладача хорових дисциплін, теорії музики та гармонії. 1918 року пан Василь очолив Український національний хор у Полтаві.

У дослідженні “Видавнича діяльність товариств “Просвіта” Лівобережної України як рушійна українського національного відродження (поч. 20 ст.)” кандидат наук із соціальних комунікацій, викладач кафедри журналістики Полтавського педагогічного університету Гліб Кудряшов зауважує: “*На початку 1918 року рада Полтавського товариства “Просвіта” ухвалила видати популярну “Історію українського письменства” авторства **Володимира Щепотьєва**. Книга у двох частинах під назвою “Розмова про українських письменників” вийшла друком загальним накладом 15 тисяч примірників. Від продажу цієї книги товариство отримало прибуток у сумі 4,5 тисяч карбованців. Полтавська спілка споживчих товариств залишалася основним спонсором “Просвіт”. Весною 1918 р. вона започаткувала для них видання популярних брошур під загальною назвою “Український селянський університет”, які поширювали знання з різних галузей сільського господарства, історії України, української культури, географії і народознавства*”.

“Просвіти” — осередки української культури

У кожній із повітових “Просвіт” громада будувала народний дім, в якому відкривали бібліотеки-читальні та зали для вистав і лекцій. Обов’язковими для “Просвіт” були музично-драматичні гуртки з широким репертуаром українських пісень і драматичних творів.

Гадяцька повітова спілка товариства “Просвіта”, очолювана **Оленою Пчілкою,** розширила свою книгозбірню до 3300 томів, нею користувалося більше 800 читачів, зазвичай з числа учнів початкових шкіл міста і приміських сіл. Гадяцькі просвітяни також організували хор і оркестр народних інструментів, вечірню школу для неписьменних і малограмотних. У селі Лютенька завдяки “Просвіті” майже всі випускники школи об’єдналися у аматорський драматичний гурток.

У містечку Оболонь (**нині Семенівський район**) місцева “Просвіта” відкрила реальне училище для дітей і таке саме училище для дорослих.

У Хоролі “Просвіта” відкрила український дитячий садок та взяла участь у створенні краєзнавчого музею.

У Полтавському повіті успіхом серед селян користувалися лекції-концерти “Просвіти”. Просвітянський відділ Полтавської повітової земської управи налагодив співпрацю зі школами. У тих селах, де не було народних домів, просвітяни могли користуватися шкільними приміщеннями, але за умов, що їхні заходи не перешкоджатимуть навчанню дітей, а відвідувачі не палитимуть і прибиратимуть після себе. У селі Мачухи “Просвіта” взяла участь у створенні краєзнавчого музею й відкрила селянський університет, який мав 50 постійних відвідувачів. Такі ж університети діяли ще у двох містечках, нині райцентрах області — **Решетилівці й Диканьці.** У фондах бібліотек усіх трьох університетів налічувалося по 3-4 тисячі книг.

Просвітяни завзято створювали книгозбірні. Скажімо, бібліотека у селі Сенча неподалік Лохвиці нараховувала більше 3300 томів! Народний дім Варвинського товариства “Просвіта” **Лохвицького повіту** теж мав власну бібліотеку. *“Бібліотека нараховувала більше тисячі томів. Нею користувалося майже 500 місцевих селян. Товариство “Просвіта” очолював К. Чеверда. Для неграмотних односельців варвинські просвітяни влаштовували колективні читання газет, які протягом останніх чотирьох місяців 1918 р. прослухало 325 чоловік. Влітку цього ж року в Народному домі була влаштована медична виставка, яку відвідало 2084 особи, та прочитано кілька лекцій на медичні теми. При Народному домі працювала і школа грамоти для дорослих, в якій навчалося 58 селян різного віку*”, — такі дані наводить у своїй монографії Віктор Ревегук.

У **Лубенському повіті** “Просвіта” брала участь у створенні краєзнавчих музеїв та зосередилася на заснуванні пересувних бібліотек та проведенні спектаклів. У репертуарі тутешніх драматичних гуртків налічувалося понад 40 п’єс українських драматургів.

Отже, й у період гетьманату Павла Скоропадського попри матеріальну скруту населення і нестабільність політичної ситуації тривав процес національного відродження. Розвиток просвітянського руху — це насамперед акт великої громадянської мужності й самопожертви когорти української інтелігенції.

Матеріали систематизував
Олег ПУСТОВГАР,
перший заступник голови Полтавського ОО ВУТ “Просвіта”

“Дослідниця розкриває маніпуляційні механізми, що їх застосовував режим з метою ослаблення і знищення української культури”.

Лариса МАСЕНКО,
професор кафедри української мови НУ “Києво-Могилянська академія”

На сторожі слова

Непересічну цінність наукових праць професора **Олександри Сербенської** зумовив неординарний підхід до вивчення мовних явищ, глибоке усвідомлення того, що мова — це “набагато складніша система, ніж усе інше, до створення чого людина в усі часи докладала і докладає зусилля розуму і серця”.

Особливої актуальності набула наукова й педагогічна діяльність Олександри Антонівни в незалежній Україні, коли, за її словами, змінився сам підхід до трактування поняття “мова”, розширилось розуміння її природи, суті, функцій. Цьому сприяло й повернення спадщини багатьох українських мовознавців, вилученої в радянський час із тавром “українського буржуазного націоналізму”.

Уже на початку 1990-х років об’єктом досліджень ученого стала найбільш деформована в тоталітарний період царина мовного життя — українське усне мовлення, форми його побутування і якісний стан.

1994 року за редакцією Олександри Сербенської у львівському видавництві “Світ” вийшла книжка **“Антисуржик. Вчимося ввічливо поводитись і правильно говорити”**. У передмові до видання Олександра Антонівна чи не першою з-поміж українських мовознавців вжила слово “лінгвоцид” на позначення радянської політики щодо української мови: *“Тоталітарна система поглинала достоїнство людини, нації. Провадила не тільки геноцид. Заплановані були не лише голодомори, фізичне знищення. Щодо української мови планово проводився лінгвоцид. Розхитувалися її мікросистеми, втрачалася її імунна система, збереження стійкості норм. Мова втрачала природну якість, натомість утворювалась така її якість, яка мала б демонструвати “злиття” українців з рештою націй, перетворення їх у “совєтську” супернацію”.*

Посібник “Антисуржик” побудований як зручний для користування тематичний словник, де до реєстру неправильних форм слів і виразів, що виникли внаслідок спроб носіїв української мови пристосуватися до російськомовних міських середовищ, наводилися нормативні лексеми. Книжка мала на меті допомогти українцям, які звикли вживати змішані українсько-російські форми усного мовлення, зрозуміти закони автономного існування двох мов, навчити їх слововжитку, що відповідав нормам української літературної мови.

Передмова Олександри Антонівни до книжки засвідчила й значно ширший, ніж це було прийнято в українському радянському мовознавстві, підхід до розуміння поняття “культура мови”. Дотримання мовних норм, як зауважила Сербенська, невіддільне від виховання мовної свідомості — сприйняття своєї мови як індивідуальної й суспільної цінності, як складової самоповаги, почуття гідності: *“Виховати в собі повагу до мови, якою розмовляєш, — це, передусім, шанувати себе, виявляти повагу до народу, його історії, культури. Це — дисциплінувати мислення і волю, тренувати пам’ять”.*

“Антисуржик”, що відповідав нагальній потребі очищення української мови від згубних наслідків, спричинених зросійщенням і спланованим совєтською владою втручанням в її словниковий склад і структуру, здобув величезну популярність. Порівняно невеликий за обсягом, скромно виданий на газетному папері посібник, розповсюджений завдяки сприянню видавництва в усіх областях країни, став настільною книжкою для тисяч учителів, журналістів, студентів — усіх, хто хотів підвищити культуру свого мовлення. Праця заохотила до наслідування — в різних регіонах України з’явилися невеликі “антисуржикові” словнички. Суспільно-виховну значущість книжки засвідчили два її перевидання, доповнені новим матеріалом (у 2011 р. та 2017 р.).

Таким чином, ініційоване Сербенською видання “Антисуржик” засвідчило загрозливі масштаби розповсюдження явища змішування української мови з російською і довело, що цю мовну хворобу слід долати шляхом утвердження й поширення української літературної мови. Відтак у наступні роки свою плідну наукову й педагогічну діяльність Олександра Антонівна спрямувала на дослідження питань культури мови й популяризацію досконалих, вишуканих форм її побутування. Уже через два роки після публікації праці “Антисуржик” у Львові вийшов упорядкований Сербенською разом з колегами Д. Гринчишиним, А. Капелюшним та З. Терлаком “Словник-довідник з культури української мови”, який дістав високу оцінку і в наукових, і в громадських колах.

Великий суспільний резонанс мало видання “Актуальне інтерв’ю з мовознавцем: 140 запитань і відповідей”, яке вийшло у Видавничому центрі “Просвіта” 2001 року. Праця побудована у формі діалогу, що його провадить з професором Сербенською журналістка Марія Волощак. У бесіді йдеться про утвердження української мови у статусі державної, про історію формування української літературної мови, її сучасний стан, про зміни, які відбуваються в ній під впливом суспільно-політичних процесів та про інші проблеми мовного життя. Олександра Антонівна торкнулась, зокрема, й такої актуальної, але недослідженої на той час в українському мовознавстві теми, як згубний вплив тоталітарної системи на лексикографічну практику. Семантичне обмеження лексичного складу в “Словнику української мови” в 11 томах дослідниця продемонструвала на прикладі дефініцій слів *Україна* і *національний* з похідними утвореннями. Як зазначила професорка, у двох словникових статтях, що тлумачать назву *Україна*, упорядники оминули її основне значення — “держава” і навіть подали з позначкою “застаріле”.

Наводячи негативні дефініції прикметника *національний* і висловів із ним у Словнику в 11-ти томах, дослідниця розкриває маніпуляційні механізми, що їх застосовував режим з метою ослаблення і знищення української культури: *“Однак у текстах тоталітарної доби вживання цих слів, як і багатьох інших, підпорядковане було загальній тенденції надавати українській культурі, мові такий обсяг і характер, щоб вони працювали проти себе, на відмирання самих себе”.*

У розлогому інтерв’ю професор висловила й свої погляди на величезну суспільно-виховну значущість лінгвістичної галузі культури мови. Саме поняття “культура мови” наповнене для Сербенської значно ширшим смислом, ніж те, що його зазвичай пропонують посібники з цієї галузі, які під культурою мови розуміють переважно дотримання літературних норм у писемному та усному мовленні. Такий підхід Олександра Антонівна вважає явно спрощеним: *“Це поняття надзвичайно об’ємне і в науковому світі підходять до нього набагато ширше. Основою культури мовлення вважають любов, прив’язаність до рідної мови; культуру мови пов’язують з почуттям поваги до державної мови та її історії, з турботою про її функціонування, з відповідальністю за свої мовленнєві дії; поняття “культура мови” пов’язують також з діяльністю суспільства та індивідуума, спрямовують на якнайкраще пізнання, збагачення, вдосконалення та розвиток мови”.*

Зміст поняття мовної культури охоплює, за Сербенською, кілька аспектів: ступінь ознайомлення суспільства з мовними проблемами, вміння дотримуватися мовленнєвих норм і критично ставитися до їхніх порушень; діяльність, спрямовану на піднесення рівня знань про мову; лексико-фразеологічну, граматичну, орфоепічну та орфографічну внормованість, а також естетику мови, тобто здатність відчувати її красу, вишуканість, довершеність.

“Сучасна українська літературна мова, — зазначає О. Сербенська, — *сформувалася на основі народнорозмовної стихії. І це значною мірою визначає її самобутність. Сьогодні це досконалий різновид загальнонаціональної мови, який здатний забезпечувати потреби всіх сфер державно-політичного та культурного життя, задовольняти найвишуканіші смаки. Зауважимо: її потенції, що їх десятками, а то й сотнями років штучно блокували, уже в роки незалежності розгортаються легко, природно”.*

Об’єктом наукових досліджень Олександри Антонівни була й писемна літературна мова, зокрема її кандидатська дисертація присвячена юридичній термінології, а докторська — мові преси. Водночас на особливу увагу мовознавців, наголошує Сербенська, заслуговує сфера розмовного усного мовлення. Особливості його функціонування треба вивчати, на її переконання, в найрізноманітніших сферах — у побуті, у сфері політики, державного життя, науки, релігії, армії, спорту, в мовленні різних територіальних і соціальних груп, у діяльності людей різних професій.

У поширенні нормативних зразків літературної мови першість належить, безперечно, засобам масової інформації. У вивчення й розвиток саме цієї сфери побутування рідної мови Сербенська творчо спрямувала свої знання і досвід наукових досліджень. Вони ж знаходять практичне втілення в її викладацькій праці на кафедрі радіомовлення і телебачення факультету журналістики Львівського національного університету імені Івана Франка. Створений на основі університетського курсу посібник О. А. Сербенської “Культура усного мовлення”, опублікований 2004 року, до сьогодні лишається найкращим посібником для підготовки майбутніх працівників аудіовізуальних засобів масової інформації, як і для всіх, хто прагне оволодіти грамотним, правильним, естетично вишуканим усним мовленням. Живе слово потрактовано в книжці як найважливішу форму існування мови, що має багатогранну структурну й комунікативну специфіку.

Слід зазначити, що впродовж тривалого часу у працях з культури мови в засобах масової комунікації перевагу надавали аналізові писемного — газетно-публіцистичного стилю, тоді як сфера вживання усного слова в аудіовізуальних ЗМІ лишалась поза увагою мовознавців. Водночас письмо, наголошує дослідниця, є “вторинним, додатковим щодо усної мови і виникло як спосіб її фіксації”. Активізація досліджень у галузі аудіовізуальних засобів масової комунікації, вплив яких на соціальне, культурне й політичне життя країни надзвичайно зріс у нових умовах відкритого суспільства, пов’язана передусім з ім’ям Олександри Сербенської.

Сфера мас-медіа, зазначає Олександра Антонівна, сьогодні належить до найвпливовішого центру активного життя мови: *“Якщо національна мова віддзеркалює обличчя народу, то мова ЗМІ відбиває обличчя Держави”.*

Висвітлюючи мовні засоби формування високого естетичного регістру мови, професорка наголошує на необхідності створення цілісного звукового образу України. Великий інтерес становлять її міркування про природу звукової мови, звукової організації тексту, про потребу активізації відповідних досліджень, занедбаних у радянський час: *“...тривалий час нас привчали розглядати звуки людської мови з погляду марксистсько-ленінської матеріалістичної філософії, бачити в них тільки матеріальну оболонку мови, трактувати їх як матеріальну дійсність мови. Натомість є всі підстави твердити, що звук у широкому розумінні органічно вмонтований у буття, він істотний, фундаментальний. Наприклад, відомий німецький філософ мови Вільгельм фон Гумбольдт говорив, що звук, який виривається з наших грудей, — це як подих самого буття, підкреслював, що в певних звуках прекрасно втілена “об’єднана енергія народу” і у мовців вона збуджує “приблизно однакову енергію”.*

Зазначені лінгвістичні погляди ґрунтуються на теорії В. Гумбольдта, згідно з якою мова може успішно виконувати свою функцію охорони культури народу лише тоді, коли вона є не стільки продуктом діяльності, скільки безперервною діяльністю Духа, яка прагне перетворити звук на вираження думки.

Водночас дослідниця застерігає щодо загрози продукування нових форм лінгвоциду через можливість надзвичайно небезпечного використання новітніх технологій в аудіовізуальних засобах інформації: *“Мусимо усвідомлювати: в умовах інформаційної експансії “вухо” багатьох байдужіє до мелодій рідної мови, а новітні технології, серед яких надзвичайно небезпечними для формування нашого звукового простору є аудіовізуальні засоби, продукують нові форми лінгвоциду. Отже, мовне виховання дітей мусить бути під особливим контролем української громадськості, органів освіти, дошкільних закладів. Адже йдеться про те, щоб українська мова й у майбутніх поколіннях не втрачала своєї самобутності”.*

Олександра Антонівна наголошує на недостатній увазі до усного мовлення в шкільній освіті: *“Фетишизуючи писемне мовлення (адже всі помилки в диктантах, переказах, творах учителі ретельно лічать!), недостатню увагу приділяють тому, щоб навчити учнів, студентів гарно висловлюватися, виробляти свій голос, уміти*

“ставити” його, пізнати діапазон свого голосу, знати дію резонаторів, голосових зв’язок, визначити оптимальну тональність. І дуже важливо — навчитися правильно дихати, виробляти т.зв. фонаційне дихання, тобто те дихання, яке забезпечує гарне звукове мовлення, інтонаційну виразність”.

Великий інтерес становлять міркування професора про таїну живого мовлення, висловлені в “Актуальному інтерв’ю з мовознавцем”: *“...практично осягнути сутність живого мовлення, збагнути його природу — це, мабуть, понад людські сили. Як усе живе, мова завжди в русі, тут відбуваються постійні інноваційні процеси, у цьому живому організмі відбувається регенерація його клітин, але, на жаль, також і дегенерація. Наша розмова — це, по суті, запрошення до роздумів і насамперед — спонука до активного плекання мови, це щире бажання допомогти усвідомити, наскільки кожний із нас особисто відповідальний за долю української мови в час чужомовної експансії, розбалансованості звукового простору України, в час, коли відбуваються великі політичні торжища в питаннях походження української мови”.*

Ці міркуванням про таїну живого слова нагадують Шевченкове:

Ну що б, здавалося, слова...
Слова та голос — більш нічого.
А серце б’ється, ожива,
Як їх почує!.. Знать, од Бога
І голос той, і ті слова
Ідуть меж люди!

Світосприйняття, духовні орієнтири, ціннісні настанови Олександри Сербенської сформувало не лише виховання в інтелігентній галицькій родині. Духовний та інтелектуальний розвиток творчо обдарованої особистості відбувався під впливом наших Великих, серед яких особливе місце посідає Іван Франко. З творами Франка майбутнього мовознавця ще в дитячі роки познайомив батько, просвітянин і великий книголюб. Відтоді захоплення Франком супроводжувало Сербенську впродовж усього її творчого шляху. До його творів вона зверталась і під час праці над кандидатською дисертацією про юридичну термінологію, і під час написання докторської дисертації про мову преси. Професор переконана, що, розробляючи теорію і практику національних медіа, необхідно йти від Франкових засад, його настановами треба керуватись, оцінюючи творчість журналістів, публіцистів.

Вивчаючи твори Франка, дослідниця прийшла до переконання, що “Франко як учений-енциклопедист був у нашій науці й видатним українським мовознавцем, який всебічно охопив проблематику, що стосувалась функціонування і розвитку його рідної мови”.

У своїх наукових і науково-популярних працях Олександра Антонівна найчастіше посилається на Франка. Її теорія значущості звука, звучання слова, мелодійності української мови розвиває думку Франка про те, що рідна мова — це, крім усього іншого, “дивно органічна система звуків”, як і погляд на те, що “збереження живого слова, фонетичної основи мови є одним з важливих способів протистояти московщенню, захистити українство від повної асиміляції”.

Особливою увагою до сфери живого усного слова й поглядові на мовлення як динамічну творчу діяльність, дослідниця також, імовірно, зобов’язана впливові ідей Франка, що, за її словами, “як ніхто інший до нього, акцентував увагу на мовленні активному, динамічному, бачив у ньому вияв творчої діяльності індивіда, трактував мовленнєву діяльність як процес, залежний від ряду чинників”.

Невтомна багаторічна праця Олександри Антонівни, спрямована на очищення рідної мови від намулу десятиліть приниження й нищення, популяризацію її лексичного багатства, краси і сили поставили ім’я талановитої дослідниці в один ряд з видатними будівничими “величної будівлі нашого мовного буття”.

«Її слова — крилаті птахи Волі»

У Полтавській обласній універсальній науковій бібліотеці ім. Котляревського відбувся ювілейний творчий вечір полтавської журналістки, поетеси, члена правління Полтавського обласного об’єднання Всеукраїнського товариства “Просвіта” Ганни Дениско (Антипович).

Галина ПУСТОВГАР,
м. Полтава

У затишному залі зібралися друзі, побратими, колеги, герої її матеріалів.

Присутні з цікавістю переглянули відеорозповідь про журналістсько-літературну родину Антиповичів. Ганна Дениско — член “чорноволівського” Народного руху, одна із засновниць Полтавського осередку “Союзу Українок”, багаторічний співробітник “Полтавського вісника” і “Полтавської думки”, член редколегії часописів “Полтавські єпархіальні відомості” та “Наше слово”, активна учасниця Помаранчевої революції, а ще — володарка особливого стилю письма і принципової життєвої позиції. Чоловік Юрій, який кілька років тому відійшов у засвіти, був журналістом і письменником, молодший син — сучасний письменник, старший — відомий соціолог, очолює соціологічну групу “Рейтинг”.

Під час вечора Ганна Дениско презентувала нові книжки — збірку публіцистики “Про що гомонить Соборний Майдан” та “Ми з ними в одному човні. Оповідки про тварин”.

“*З першого погляду здається, що це книга про Полтавський майдан. Справді, на обкладинці фото полтавських подій Революції гідності. Але ця оповідь — про події від весни 1917 року, коли в Полтаві вперше безборонно святкували день народження Шевченка, а священики заговорили українською*”, — каже авторка про першу презентовану книжку. Ідея зібрати власну публіцистику, зізнається Ганна Дениско, виникла давно.

“*Хто починав свою роботу в докомп’ютерній ері, знають, що таке твої вирізки з газет, газети, що жовтіють, громадяться на стелажах, падають тобі на голову... Спробувала зробити бібліографію статей у “Молоді України” періоду незалежності, “Полтавському віснику”, “Полтавській думці” — ледь не 500 публікацій. А ще ж були “Слово Просвіти”, “Наше слово”, “Літературна Україна”... Тоді пішла простішим шляхом: те, що перше потрапило до рук і не втратило своєї актуальності, — те і взяла до книги*”.

Насамперед — інтерв’ю і розповіді про людей, котрі, за назвою розділу, “не зрадили свою безсмертну душу”. Це люди різного віку і професій — Феодосій Роговий, полтавський бард Юрій Трейгель, політв’язні Микола Кульчинський та Леонід Рябченко, митець-військовий Володимир Рамаскевич, спортсменка Клара Бакань, артистка Ніла Крюкова...

“*Чого варта історія про три ляпаси, які дала Ліна Костенко директору Київської філармонії за перешкоди, які чинили Крюковій у постановці моноспектаклю “Маруся Чурай”! Я подумала, що ці факти забудуться, і все це треба зберегти для історії*”.

Увійшли до книжки і розповіді про родину, дорогі для авторки есеї, серед них і той, що привів її в журналістику, бо ж спочатку збиралася стати вулканологом.

“*Відкрила довідник для вступників і шукала щось романтичне. Але як почитала, що це треба їхати на Далекий Схід, вчитися там, то думаю: як же я без мого села? А тут у школі кажуть: напишіть нарис. Ну, всі й пишуть щось абстрактне, про доярок, що встають до схід сонця (був тоді штамп такий популярний: “групами і поодинці”, тож доходило до абсурду — в газеті можна було прочитати “Михайло ходив на ферму групами і поодинці”)... А я написала про дядька, який загинув на фронті*”.

Після цього талановиту дівчину запросили на роботу в Зіньківську “районку”. Попрацювала там рік, набула трохи професійного досвіду, а головне — побачила гнилість партійної районної верхівки.

“*Один приклад — перша “товаришка” району, дружина секретаря райкому йде в універмаг, вибирає собі відрізи тканини, а решту сувоїв наказує відвезти в сусідній район, щоб більше ні в кого не було...*”

Потім закінчила Львівський університет, працювала власним кореспондентом “Молоді України”, друкувалася в журналах “Вітчизна”, “Прапор”, “Радуга”, “Радянська жінка”. Ганна Дениско — автор повістей і нарисів, збірки поезій, лауреат премії Петра Артеменка, обласної премії ім. Симона Петлюри, лауреат рейтингу “Золота фортуна”.

До другої книжки, упорядником якої стала Ганна Дениско, увійшли оповідання про тварин, написані колегами, друзями, родичами, зокрема й дітьми.

Ювілярку вітали голова обласного об’єднання ВУТ “Просвіта” Микола Кульчинський, ректор Полтавського національного педагогічного університету Микола Степаненко, архівіст, просвітянин Тарас Пустовіт.

Голова обласного осередку Всеукраїнського товариства політв’язнів та репресованих Анатолій Банний вручив Ганні Дениско грамоти і відзнаку товариства та обласної ради.

Музикант Юрій Трейгель виконував власні, повстанські та стрілецькі пісні, а також “Український романс” на слова ювілярки.

Борис Бунчук: «Є мова — є ми! Немає мови — немає нас!»

Василь ДЖУРАН,
м. Чернівці

Удвадцяте, 21 лютого, у славнозвісній 66-й аудиторії філологічного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича відбулося велемовне дійство на відзначення Міжнародного дня рідної мови.

Своєрідну формулу незнищенного фонду, яким для кожного народу і кожної держави є рідна мова, вивів декан філфаку, професор, письменник і просвітянин Борис Бунчук, підсумовуючи свято під назвою “Ваша величносте, Мово!”.

Розпочали університетську імпрезу студенти другого курсу Юлія Панаетова та Ігор Волощук. Вітальне слово організатора заходу, заступника декана філфаку Світлани Шабат-Савки означило те нуртівне річище дивовижного уроку-пари, в який доречно вписувалися через проекцію на чільний екран українські соняхи, за якими у світі впізнають наших земляків.

Світлана Тарасівна задала тон міжнародній події, як наголошував колись Іван Франко, що навчався у Чернівецькому університеті майже 130 років тому, через наскрізне вболівання за рідну мову геніальних достойників України — від зачинателя української літератури Івана Котляревського та її основоположника Тараса Шевченка аж до нашої доби.

Пані Світлана найжертовнішим оберегом визнала Мову. А ще амальгаму найщедріших чеснот, якими Господь обдарував українця.

Ці розмірені роздуми — під притишені мотиви із сузір’я 300 000 пісень нації (Олесь Гончар вважав — 700 000!).

На такій яскравій ноті і творився респект чергового, XX уроку у класичному виші на горі Домінік, де свого часу, навчалися, ставали почесними професорами чи бували тут, у науковому центрі, ще від австрійської доби і донині Максим Рильський, Михайло Стельмах, Олесь Гончар, Ліна Костенко, Дмитро Павличко, Іван Драч...

З історичним екскурсом, його хронологією в історії долі України з численними заборонами, табу, указами, що падали на людські душі, мову і землю, виступили голова обласного об’єднання ВУТ “Просвіта” імені Т. Шевченка Остап Савчук, відповідальний секретар організації Марія Пелех, завідувач кафедри історії та культури української мови філфаку Мар’ян Скаб (прочитав поезію Віктора Баранова “Українцям”), доцент кафедри української літератури Лариса Маркуляк.

Сучасні берегині — студентки Ірина Драбчак, Олена Горбатюк і Євгенія Іпатій, виспівували душі, що красномовно посвідчують належність до Мови.

Їхні ровесниці, котрі взяли участь у написанні диктанту у рамках відзначення Міжнародного дня рідної мови “Ваша величносте, Мово!”, отримали Грамоти за перемогу.

Й інші дівчата виходили на імпровізовану сцену і дивували аудиторію, зокрема й гостей із Єгипту, Алжиру, Гани та Йорданії, котрі навчаються у Буковинському державному медичному університеті, класичними перлинами поезій знаних вітчизняних письменників.

Гості довели, що теж знають українську мову. Це потверджують виступи семи представників цих країн. Такого, певне, Чернівецький університет ще не чув і не бачив.

Відкриттям став соліст Хосам Ессам із Єгипту. Хлопець виконав шедевр буковинських авторів Миколи Юрійчука і Василя Михайлюка — вершинну “Черемшину”.

Подумалося: знають же українську мову ті, хто поважає чужі терени, де долею судилося навчатися, і шанує слово цього народу.

Борис Бунчук виголосив доволі-таки глибоку філософську сентенцію: “Є мова — є ми! Немає мови — немає нас!”.

“Потрібно зберігати пам’ять про людей, які збагачували культуру, примножували духовну спадщину”.

Дарія БОБРИК,
фахівець Центру гуманітарної співпраці з українською діаспорою Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Яків де Бальмен, чи Козак Дибайло

Дев’ятнадцяте століття, територія сучасної Прилуччини. Вздовж великої пирятинської дороги — пшеничні поля, отари овець, криниці-журавлі. З великого шляху поворот на Линовицю. Ліворуч видніється в зелені садів село з білою кам’яною церквою, а прямо — садиба власника. Дорога, обсаджена віковими липами… Кам’яний білий будинок, зведений 1796 року, з колонами та мезоніном, стоїть посередині. Пірамідальні тополі й біла акація огинають півколом загорожу та в’їзні ворота. Саме в цій мальовничій місцевості 1813 року народився художник, письменник, офіцер Яків де Бальмен.

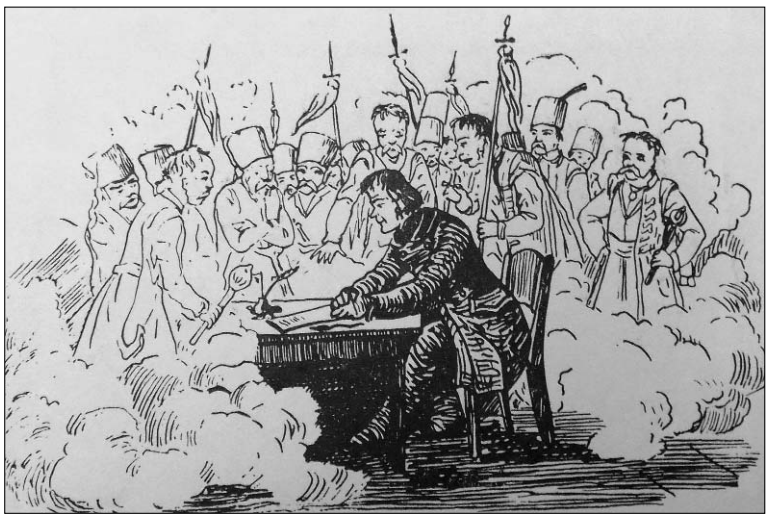

Сторінка з рукописної книги “Вірші Т. Г. Шевченка”, яка складається з творів, переписаних Яковом де Бальменом

Більшість, на жаль, згадує Якова Петровича лише як особу, якій присвятив свою поему “Кавказ” Т. Г. Шевченко. Щоб вшанувати пам’ять та ознайомити загал із творчим і життєвим шляхом Якова де Бальмена, Галина Осіпова, завідувачка відділу обслуговування бібліотеки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, ініціювала проведення заходу “Друже незабутий”. Викладачі, працівники бібліотеки та музейного комплексу, студенти ознайомили присутніх з історією життя Якова де Бальмена.

1830 року Яків де Бальмен вступив до Ніжинської гімназії вищих наук вільним слухачем. Тут він товаришував з Гребінкою, Афанасьєвим-Чужбинським, Рудановським. Любив читати Вольтера, Дідро, паризькі журнали та альманахи. Серед випускників 1832 року за сумою випускних балів Яків Петрович був на першому місці.

Якова навчав відомий художник-просвітитель К. І. Рабус. Він поєднував викладання теоретичних курсів із практичними заняттями та аналізом кращих творів провідних художників.

Джерелом творчого натхнення Якова де Бальмена було таємне кохання до далекої родички Софії Вишневської, тому, як стверджує літературознавець і шевченкознавець Андрій Кузьменко, “чорнильниця з пучком пір’я стала розрадницею його страждань, а папір — повірником таємниць”.

Про незламність характеру Якова свідчить один цікавий епізод: щоб припинити зустрічі з Софією, батьки беззаперечно хотіли відправити його в Петербург в артилерійське училище. Аби зруйнувати їхні плани, Яків навмисне застудився й тяжко захворів.

Перша проба пера майбутнього письменника — це його таємний студентський щоденник, записи в якому датовані періодом навчання в Ніжині. У ньому автор в аналітичній формі виявив своє ставлення до тогочасної дійсності. В основу повістей поклав відомі йому драматичні факти з життя ніжинських професорів, родичів та знайомих.

20 жовтня 1832 року Якова де Бальмена зараховано унтер-офіцером Білгородського уланського полку. Як зазначає Андрій Кузьменко, Яків пішов на службу через матеріальну скруту, до того ж у той час дворянину, щоб отримати цивільну посаду, потрібно було мати офіцерський чин. Але він під час служби мав час для творчої діяльності.

Яків де Бальмен загинув у сутичці з чеченським загоном під час Даргинського походу на Кавказі. Його тіла так і не знайшли...

***

Завідувач сектору читального залу Ірина Олександрівна Левченко за допомогою мультимедіа провела віртуальну екскурсію Линовицею, родинним гніздечком де Бальменів. Башилови у кінці 90-х років XVIII ст. купили у спадкоємців генерала Стоянова цей маєток. На місці старих зведень вони спорудили гарний двоповерховий будинок з колонами, два одноповерхові флігелі та низку господарських будівель. Коли Софія Башилова, донька таємного радника та сенатора, вийшла заміж за Петра де Бальмена, Башилови подарували маєток молодому подружжю.

Тут була домашня бібліотека з виданнями європейських та вітчизняних класиків, картинна галерея, музей зброї, письмовий стіл Бонапарта. Річ у тім, що дядька Якова — Олександра, було призначено комісаром на острові святої Єлени. Він мав стежити за Наполеоном. Одружившись на падчерці губернатора, після смерті Бонапарта він отримав кілька його особистих речей.

Гостей у Линовиці приваблювало штучне озеро з островом, що назвали “чайним”. Там господарі влаштовували чаювання, а навколо плавали лебеді.

У XIX столітті маєток де Бальменів у Линовиці відвідали Тарас Шевченко, Іван Котляревський, Євген Гребінка, Олександр Афанасьєв-Чужбинський, Нестор Кукольник, Іван Муравйов-Апостол, Лев Жемчужников та ін.

Про атмосферу на вечорах у де Бальменів згадував Чужбинський: “Розмовляли про поліпшення життя й побуту селян, впровадження новинок”.

1919 року все майно маєтку де Бальменів розікрали, а бібліотеку знищили. Двір розібрали на цеглини, а основну територію віддали під машинно-тракторну станцію, яка й досі там є. Нині оглядова та в’їзна вежі зруйновані. Уціліло всього три будівлі: конюшня (там зараз автомайстерня), господарська будівля та будиночок прислуги, але вони дуже змінилися. Дім у Линовиці — родинний музей де Бальменів, сьогодні перебуває в занедбаному стані.

Про живопис Якова де Бальмена розповіла провідний фахівець музейного комплексу Анна Сергіївна Парубець. 1909 року в Москві побачила світ книга “Гоголевское время. Оригинальные рисунки графа Я. П. де Бальмена (1838—1839 гг.)” — перший і єдиний досі альбом художника. Більшість картин Якова де Бальмена — сцени військового життя, бали, дуелі, побут — усе те, що могло зацікавити молоду людину. Художник дивиться на світ незаангажованим поглядом, іронізує, крізь призму творчості виявляє своє ставлення до тих чи тих подій. Є роботи з сентиментальними, фантастичними сюжетами, натрапляємо на сцени з мирного життя.

Де Бальмен із двоюрідним братом Башиловим виконали ілюстрації, заставки, кінцівки і заголовні літери до рукописного “Кобзаря” Шевченка (1844) — “Wirszy T. Szewczenka”.

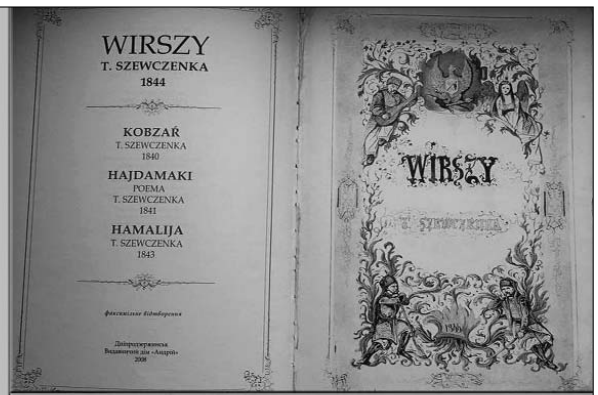

Колаж “Яків де Бальмен”

На літературній ниві вирізняються твори Якова де Бальмена: “Изгнанник”, “Самоубийца”, “Пустыня”, “Не достанься никому...”, “Мыза”, “Солдат”, “Отрывки из заброшенного дневника”. Щодо художнього методу, то можна стверджувати, що Яків починав як романтик, однак з часом віддав перевагу реалістичному методу відображення дійсності.

Найґрунтовнішим дослідженням творчого та особистого життя Якова де Бальмена наразі є історично-літературний нарис Андрія Кузьменка “Друже незабутий”. Викладачі Гоголівського вишу також виявили науковий інтерес до цієї теми, зокрема публікація Т. В. Михед “Жанрові особливості повістей Якова де Бальмена”. Потрібно згадати праці Сиротенко Л. Ф.: “Архітипові основи повісті Я. П. де Бальмена “Изгнанник”, “Романтична робінзонада Я. П. де Бальмена (незакінчена повість “Пустыня”), “Помста за любов. Рання повість Я. П. де Бальмена “Мщение”.

— Охочі можуть і сьогодні продовжити дослідження приватного й творчого життя Якова Петровича, — зауважила Оксана Миколаївна Капленко, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури та журналістики. — Розвідки, присвячені практикам повсякдення, наразі є актуальною темою, крім того, існує необмежений простір для пошукової діяльності.

Євген Миколайович Луняк, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії України, який досліджував діяльність Кирило-Мефодіївського братства, згадав про цікавий факт із біографії Якова де Бальмена. Виявляється, Яків належав до товариства “мочемордів”. Це неофіційне утворення українського дворянства та літературно-мистецької богеми, ліберальних поміщиків на Пирятинщині та Чернігівщині 1840-х років. До гуртка належали брати Віктор, Михайло і Платон Закревські, історик Микола Маркевич, художник Яків де Бальмен та його брат Сергій, Тарас Шевченко, поміщики Капністи, Репніни, Тарновські та інші. Це товариство мало досить сумнівну репутацію, але побутує думка, що безтурботний, легковажний настрій, що, здавалося б, панував там, насправді був своєрідною конспірацією.

Товариство “мочемордів” мало козакофільські симпатії, свідченням цього є їхні титули, зокрема шотландське прізвище графа Якова де Бальмена змінене на Дибайло, додається звання військового осавула.

Як сказала Галина Осіпова, потрібно зберігати пам’ять про людей, які збагачували культуру, примножували духовну спадщину. Додам, що необхідно також оберігати культурні пам’ятки. Історія з маєтком у Линовиці не є винятковою. На території України є чимало величних в минулому палаців та замків, котрі нині поступово перетворюються на руїни. Наприклад, палац Терещенків на Житомирщині, палац Остен-Сакен на Київщині, палац Санґушків в Ізяславі на Хмельниччині, палац Тора Ланге на Вінниччині, палац Муравйових--Апостолів у Полтавській області, замок Острозьких на Львівщині. За часів царизму та більшовицької влади ці маєтки-музеї перетворювали на інтернати, заводи, казарми... Але й у період незалежної України влада мало дбає про збереження культурних пам’яток.

Серце пам’яті

Тамара СЕВЕРНЮК,
поетеса, заслужений діяч мистецтв України

Іноді думаю — чому в поважному віці так трепетно озиратись назад і водночас так страшно?

Трепетно, мабуть, тому, що там залишилось багато того, чим ти жив, не замислюючись, що живеш.

Пробігав, пролітав, усотував усю красу земного раю, обіймав усі небеса, і все було твоє, і ти був володарем всесвіту, щасливо утверджуючи сенс свого життя, і все найнеймовірніше було ще попереду. І ти навіть не підозрював, що те життя, як блискавка з громовим відлунням... тільки мить.

І от коли ти — сивий, стомлений, виснажений — озираєшся туди, тебе обіймає перебіг того твого крилатого часу, але ти розумієш, що нічого і нікого повернути звідти не можеш і не зможеш, бо те “попереду” вже міраж, фантом, ілюзія, привид...

І тоді тобі стає страшно. Дуже страшно.

Та лишень той страх льодовим холодом пронизе твою срібну душу, ти раптом відчуєш, як у твоє стерпле єство вривається жарке биття серця пам’яті.

О... Над тим биттям не владні жодні часові проминання, як і льодові обійми підступних страхів, бо відбувається воскресіння пам’яттю.

Думаю про це зараз, вертаючи туди, де тануть, як нинішні березневі сніги, усі страхові привиди, і постає одна незаперечна істина: ніщо на землі не минає безслідно.

...Веду нескінченні розмови з тими, хто і в моїй осрібленій душі полишив непроминальну музику життя. І то нічого, що тепер дедалі частіше звучить вона мені над їхніми могилами — я все одно вловлюю її, бачу живі їхні обличчя, очі... чую голоси...

Воскресіння відбулося.

Вони повертаються.

Ось він — Андрій Миколайович Кушніренко — народний артист України, Шевченківський лауреат, композитор, фольклорист, незмінний упродовж усього свого творчо-подвижницького життя художній керівник і диригент Заслуженого академічного Буковинського ансамблю пісні і танцю. Почесний громадянин Чернівців, педагог, чия висока зоря палахкотить на Алеї Зірок у рідному місті. Заслужений діяч мистецтв України.

Усі нагороди годі перелічити. Він завжди відверто пишався ними, не соромився носити, не заперечував, а радше навіть бажав при публікаціях про нього, щоб їх називали... Бо то були нагороди, зароблені невтомною, самовідданою, чесною працею.

Більшість із них прийшли до нього в радянські часи. А тоді нагородні відзнаки не купували, не продавали і не давали за кумівством а чи з кон’юнктурних міркувань. Хоча подекуди і тоді це траплялося. А тому якогось сум’яття від них нагороджений не відчував, а навпаки — по-людськи тішився.

...Коли затуляєш очі, щоб глибше побачити світло, і перегортаєш сторінки своїх поважних літ, пам’ять на диво вирізблює не глобальні якісь події, а теплі дрібниці, які зазвичай виявляються далеко не дрібницями, бо власне саме вони і складають пазли життя.

Був один такий день. Я відвідала Андрія Миколайовича у звичній для себе, але, здавалося, неймовірній для нього атмосфері. Лежав у післяопераційній палаті лікарнянських “апартаментів”. Знітився, але тут-таки пожартував: “Ось де пізнається ціна життєвої хвилини... Ось де можна, нарешті, хоч трохи відпочити...” Я вже багато чого знала про такі “відпочинки”, але підтримувала жартівливий тон розмови, яка небавом перейшла на серйозний.

Тривожився за перервану роботу... репетиції, гастролі... Переймався суто “виживальними” філармонійними проблемами, несправедливим затягуванням відзнак певних артистів колективу... а я поділилася своїм наміром написати статтю про заслуженого артиста України, керівника камерного оркестру філармонії, чудового скрипаля, багаторічного директора Чернівецької музичної школи №1 — Юрія Миколайовича Гіну. Область направила до столиці

клопотання про присвоєння йому звання Народного.

Як стрепенувся Андрій Миколайович! Як радісно заговорив: “Про цю людину треба писати і писати! Це великий майстер-музикант. Людина без фальші в струнах і в душі... Він має талант — серце Духу, а серце — то Дух віддачі”.

Він ніколи не прислужував, не вислужувався, але завжди служив — своїй ідеї і своїм ідеалам: хто дає життя розумові й серцю — сіє вічне, добре, розумне — той ніколи не занесе ногу над проваллям, бо знає, якою дорогою йти...

Він завжди йшов до людей.

Дороги, як і долі, нерідко переплітаються. Згадуєш одне, виринає інше. Дрібниці? Не думаю.

Пам’ятаю рік 1983-й...

Для мене — складний... 5—18 жовтня. Київський інститут експериментальної хірургії. Про страхіття не хочу. В щоденнику занотоване інше, за пунктами:

1. Треба було потрапити в біду, аби тобі усміхнулась скарбничка — зустрілася зі Стаєцьким у “Радянському письменнику”. Несподівано одержала свої 10 авторських екземплярів “Срібної папороті”. Буде що дарувати ескулапам.

2. Один день у Ганни Чубач. Увечері дивилися фільм “Без свидетелей”. В головних ролях Ульянов і Купченко. Психологічна річ, але враження перегравання.

3. Познайомилася з Раїсою Недашківською. Прийшла саме в той день, коли я “тікала” з інституту на волю. Була вся в чорному з червоною гвоздикою в руках: “Це Вам — символічно”. Проїхались вулицями Києва, провела її до театру, а сама до Гані Чубач — і на двірець, на двірець — додому! Перед прощанням з експериментальним вийшла в клінічний сад... Стояв гарний останньо-осіннього тепла день. Сонце, прозоре свіже повітря, тріпотливе золото тополь, стежинки, присипані листом, п’янливий запах життя — жагучий і недосяжний.

4. Чомусь згадався Степан Будний. Народилася думка про цикл віршів “Гіппократові вітражі”. Везу додому “Срібну папороть” Жива! Що там чекає на мене?..

А вдома на мене чекало запрошення на творчий вечір композитора Андрія Кушніренка.

21 жовтня 1983-го. Філармонія... Ювілей! 50 років!

Чудове було дійство. З неочікуваним мені подарунком — пісня на вірш, який прижився і в “Срібній папороті” — “Наука...”, а Андрій Миколайович назвав його по-своєму —

Думка про вітер.

Чую, як вітер плаче у квітах з ночі до рання. Наче дитина, в чому причина того ридання? Хто його вразив списом образи в тиху годину? Вийду, спитаю, може розраю хоч на хвилину.

— Голубе вітре, оченьки витри, чом тобі слізно? — Жив я бездумно, жив нерозумно, втямив запізно. Грався роками, наче квітками, п’яний від сині, Згасло палання, стрів я смеркання у самотині.

Літ не поверне мрійво химерне, горе зухвалим. Часу не спиниш, долі не зміниш серцем оспалим. Бідкався вітер посеред квітів — сивий бурлака.

Тих, хто згорає, але не світить, доля однака.

“Це Вам сюрприз за Вашу мудру голівку...” — пожартував після концерту автор музики, а я йому: “А це Вам за розуміння” — і подарувала нову книжечку.

Співав Ярослав Солтис, акомпанував Валерій Ломанець. Сиділа в залі поруч з Михайлом Григоровичем Івасюком, на чиєму витонченому обличчі вже назавжди затінилася трагічна печать печалі по страшній втраті сина; з Оксаною, його донечкою, і Любомирою Паранюк — талановитою журналісткою з обласного радіо. Не думалося ні про що києво-гіркотне, а хотілося тільки пити, пити це жовтаве філармонійне світло, це мистецьке свято торжества земного над позанебесним, цю рідну, затишну, родинну атмосферу, дивуючись і радіючи, що маємо на своїй землі такого Чудодійника, як Андрій Кушніренко.

Згадую Андрія Миколайовича Кушніренка — за вікном юний квітень. На календарі — 2-ге число. Понеділок. А душу пекучим вогнем обпікає сумна звістка — відійшов у позасвіття відомий наш, легендарний наш журналіст, носій і поширювач мистецьких скарбів України, Неперевершенець мовчазних благодійних справ — Жан Олексійович Макаренко.

“Я знала, що Жанко не вічний, — болісно відгукнулася Парасковія Нечаєва, перший директор, “мама” меморіального Чернівецького музею Володимира Івасюка, — але так жаль, що його вже нема. Він завжди намагався допомогти. Завжди пишався своїми друзями, серед яких були справжні велети української культури. Це ж Жанко 1997 року брав інтерв’ю у Леоніда Каденюка, коли той готувався до космічного польоту. Це Жанко відвіз Валю Крачило до самої Ванги в Болгарію, щоб вона допомогла синові...”

Можна продовжувати цей перелік Жанового благодійництва безкінечно, писати про його спілкування з Іваном Миколайчуком, Володимиром Івасюком, Левком Дутковським... з Наталею Ярмольчук, Тетяною Вардеванян, з нашими театралами... Перекладав з балканських мов, знав їх близько десятка... Незліченні інтерв’ю: О. Гончар, П. Загребельний, М. Вінграновський, С. Параджанов, В. Чорновіл, А. Солов’яненко, С. Ротару, Б. Олійник, М. Слабошпицький. І ще багато-багато хто...

Але попри пронизливий біль від цієї звістки згадалися його передачі про Леоніда Каденюка, чий політ у космічному кораблі-шатлі “Колумбія”, мис Канаверал, США, — Україна сприйняла як Боже провістя.

Перший політ українського космонавта в незалежній Україні!

Це сталося 19 листопада 1997 року... Жан готував маленький подарунок посланцю Буковини на космічну орбіту, взявши наші з Наталею Ярмольчук святкові листівки до Дня міста, які щойно випустило видавництво “Букрек” — Наталина акварелістика, мої вірші... “Час каяття, причастя час...”

У газеті “Буковина” надрукували мій, присвячений космонавту, вірш. Наступного дня з самого раночку зателефонував Андрій Миколайович: “Прочитав Ваше слово... Щось лягло на душу... Не могли б Ви дещо дописати? Чується мені пісня...”

Дописалося.

І зазвучав трепетно-гордий спів буковинського ансамблю:

У Космосі — Україна

За хмарами — білі гори,
Карпатських долин хребти.
В незвідані ще простори
Проклав свою стежку Ти.
Приспів:
Висока Твоя година —
В космічних степах земна.
І слухає Україна
Своїх синів імена.

Ми чуємо пісню неба —
Освідчення зір землі.
І як до зорі — до Тебе
Злітає душа зі слів.
В руках Твоїх, Леоніде,
Окрилений спів надій,
Згасають всі наші біди
В обіймах зірок і мрій.
Приспів:
Висока Твоя година
В космічних степах — земна
І слухає Україна
Нових доріг імена.

Невдовзі, вже 17 січня 1998 року першого космонавта незалежної України вітав Чернівецький музично-драматичний театр ім. Ольги Кобилянської, і схвильований Леонід Костянтинович слухав пісенну йому присвяту. А не менш схвильований автор — Андрій Миколайович Кушніренко звично, хоч і дещо експресивніше, диригував, обіймаючи своєю радістю своє ансамблеве дітище. Прозвучали ми тоді по обласному і республіканському радіо. Запам’яталася тоді Каденюкова фраза про те, що Земля наша з космосу така маленька, що, як дитина, потребує захисту.

Згадуючи ці чернівецькі події, Леонід Костянтинович через два роки 19 січня 2000-го, коли в столичному театрі “Сузір’я” відбувалася презентація моєї поетичної книги “Йорданська ніч”, зателефонував, привітав і... вибачився, що не може прийти, бо має на той час невідкладні справи.

Ось так якось перетинаються людські шляхи, дороги, долі.

Останнє моє побачення з Андрієм Миколайовичем відбулося на вечорі-спомині 25 листопада 2012-го в переддень 80-річного ювілею нашого буковинського і всеукраїнського поета-пісняра Михайла Ткача. В теплій, затишній філармонійній залі — першому і прощальному рідному домі Кушніренка — зібралася поважна громада шанувальників і земляків Михайла. Приїхали гості з Києва — делегація буковинського земляцтва, любе наше тріо “Либідь”, чудовий співак Іван Красовський, гурт Левка Дутковського і, звичайно ж, — Заслужений академічний Буковинський ансамбль пісні і танцю Андрія Кушніренка.

Пливла над залою Михайлова “Марічка”, співав народний артист України Ярослав Солтис. Андрій Миколайович диригував з зали, піднятись на сцену вже не міг. Диригував, як виявилося, востаннє.

11 січня 2013 року він не перейшов того хисткого мосту над плином життя.

Але міст залишився. І життя триває. І несуть мистецьку естафету Кушніренкові “діти”, не зважаючи на жодну хисткість долі.

Він був звичайний Незвичаєць — Андрій Миколайович Кушніренко. Диригент одвічного руху краси, світла тої вершини мистецької досконалості, якої завжди прагло його Серце — Дух віддачі.

І йому — Андрієві Миколайовичу, і тим, хто, як і він, стояв на тому величному, але й хисткому диригентському подіумі, моя скромна віддача:

Диригент

Оте нестерпне прагнення довершень —
Сліди-пунктири на пісках пустелі,
Де світ — дитячі сонячні пастелі,
В котрих усе завжди — неначе вперше.
Отой жадливий погук первоздання —
Непогамовне відчуття спекоти,
Де світ — клавіру неразгадні ноти,
В котрих — свій лад, свій зміст,
Своє звучання.
І все життя — одна стезя уперта
Від мрій до яви рух незаспокійний,
Висот палючі й льодові обійми,
Де світ — зоря,
На недосяжність сперта...

Небесна сотня завжди з нами

Київський академічний театр українського фольклору “Берегиня” запросив на театралізований концерт “Небесна сотня з нами”. Автор програми, член ВУТ “Просвіта” ім. Т. Шевченка, народний артист України Микола Буравський, присвятив її подіям Майдану 2013—2014 років.

У програмі прозвучали найкращі народні козацькі твори, історичні, патріотичні, чумацькі, ліричні пісні з поєднанням танцювальних композицій — козацької, похідної, куліша, греця, гопака та інших танців під супровід оркестру народних інструментів театру, що відображають національно-патріотичний дух українського народу та покликані сьогоденням нашої держави, наповнені свободою та гідністю.

За словами Миколи Буравського, задум створити програму “Небесна сотня з нами” виник ще у лютому 2014 року, коли побачив труни із загиблими учасниками Революції гідності. Невдовзі почали працювати над цим проектом. І вже п’ятий рік поспіль театр “Берегиня” запрошує всіх небайдужих 20 лютого вшанувати пам’ять наших героїв. Вхід на цей театралізований концерт завжди вільний. Два роки тому театр був на гастролях на Тернопільщині, і там глядачі найчастіше замовляли саме цю програму.

Розпочали концерт з пісні “Пливе кача”, при виконанні якої в пам’яті відразу зринають трагічні події, що відбулися п’ять років тому. Продовжила тему вшанування героїв Небесної сотні пісня “Плач над загиблими синами”.

Програма стала своєрідним екскурсом в історію України, яка завжди була дуже багатою на буремні події. Прослідковується шлях боротьби за незалежність нашої країни від найдавніших часів до сьогодення. Одне з центральних місць у концерті належало поезії Тараса Шевченка, адже кожну історичну події в житті українського народу можна проілюструвати його пророчим словом. Особливо урочисто цього вечора звучали вірш “Розрита могила” та уривок з поеми “Гайдамаки”. (До речі, у дні відзначення 205-річчя від дня народження Кобзаря “Берегиня” представить літературно-музичну композицію “Любіться, брати мої” на слова Тараса Григоровича, під час якої також прозвучать улюблені пісні Шевченка).

Цьогоріч до програми додали пісню “Світе ясний, світе тихий”. Чимало вдячних оплесків отримав оркестровий номер “Дводенцівка” у виконанні оркестру театру під керівництвом Юрія Мілевського. А серед виконавців особливо запам’яталися заслужені артисти України Анатолій Пахомов, який виконував роль отамана, та Надія Буравська. Чимало маловідомих фактів з історії українського народу можна було дізнатися від ведучого концерту Валентина Великорода.

У планах “Берегині” окрім “Славних хлопців-запорожців” — робота над програмою “Поліська легенда”, в якій буде використаний самобутній фольклор поліського краю. Не так давно репертуар театру поповнили дитячі вистави “Зелена гора” і “Новорічні пригоди”. А невдовзі тут інсценізують українську народну казку “Царівна-жаба”.

Нещодавно директором-художнім керівником театру стала Ільїна Генсіцька, яка до цього 15 років була завідувачкою літературної частини Київського академічного театру “Колесо”. На її переконання, “Берегиня” має колосальний потенціал для розвитку. Також намагатимуться розширити рамки формулювання “театр українського фольклору”, не зациклюючись винятково на музичному аспекті.

Щоб вижити, потрібна «отвєтка»?

До Дня Героїв Небесної сотні Національний центр театрального мистецтва ім. Леся Курбаса та Запорізький муніципальний театр “Vie” презентували виставу “ОТВЕТКА@UA Моно-бомба” сучасного драматурга Неди Неждано. Вистава присвячена співаку і воїну з позивним “Міф” Василю Сліпаку.

Фото Костянтина Стрільця

Спектакль створили в рамках видавничо-театрального проекту НЦТМ ім. Леся Курбаса “Лабіринт із криги та вогню” за п’єсами про Революцію гідності і нинішню російсько-українську гібридну війну. Він складається з однойменної антології (спільно з видавництвом “Смолоскип”), сценічних читань, мультимедійних презентацій та вистав за п’єсами українських авторів. Проект є продовженням антології актуальної драми “Майдан. До і після”.

Що робити, коли запрошують на весілля дружкою після похорону? Коли друг стає ворогом, а можливо, і вбивцею? Коли “брат” стає Каїном, а тобі судилося бути Авелем, як перестати любити? І як вижити після катастрофи і не бути ні жертвою, ні катом? Як позбутися люті, відчаю, страху і знайти сили і бажання жити? І де шукати нове дихання? У помсті? У забутті? У втечі чи у музиці?... Раніше був “камертон” — гідності, мужності, щирості... Вона його кохала... приїздила до нього в Париж... Але він обрав війну, бо у митців зазвичай загострена потреба у справедливості. Тоді чому найкращі гинуть? І що робити тепер з цим світом, жорстким, продажним, безнадійним? Бо йде війна, велика гібридна війна, уже світова. Але що може бути відповіддю на смерть? Вистава і є пошуком цієї “отвєтки”...

Як зазначила Неда Неждана, вона зрозуміла, що має написати цю п’єсу після загибелі Василя Сліпака. Торік письменницю запросили бути експертом фестивалю “Золота Хортиця”, в якому брали участь незалежні театри. В рамках фестивалю відбувалися майстер-класи, дискусії, імпровізаційні сценічні читання з антології “Майдан. До і після”. Збиралася запропонувати для читання і п’єсу “ОТВЕТКА.UA”, але щось тоді її зупинило. Побачила виставу за участю Анни Миронової і зрозуміла, що зможе їй довірити цей проект. Коли приїхали в Запоріжжя на прем’єру, то були сумніви, як цю виставу сприймуть люди, чи не буде провокацій. Але приймали дуже добре, говорили: “Те, що ми відчуваємо, але не знаємо, як сказати, ви висловили у цій виставі”.

А ось що розповіли творці вистави:

Анна Миронова, актриса:

“Я давно мріяла зіграти у моновиставі, найбільше хотілося говорити про сучасну Україну. І так склалася доля, що Неда Неждана запропонувала мені цю п’єсу. Зрозуміла, що це саме той матеріал, який я так довго шукаю. Підійшла до директора нашого театру Ольги Лещової, вона допомогла знайти режисера і зробила все, аби ця вистава відбулася.

Це тема не комерційна. Але це та вистава, яка змушує людей думати.

У виставі звучить голос Василя Сліпака. Ми навмисне шукали його репертуар, аби глядач знав більше цього героя. Хоча його і немає у виставі буквально, але з нами живуть його пісні”.

Наталія Мостопалова-Гапчинська, режисер:

“Це була моя дипломна вистава і мій дебют як режисера.

У музичному оформленні використала твори Філіпа Гласса, а також арії з опери “Фауст” і партії з “Реквієму”, які виконував Василь Сліпак. Додала текст про Каїна та Авеля, якого не було в п’єсі, і намагаюся провести цю притчову історію через всю виставу. А “отвєтка”, на нашу думку, це дитина, яку народить героїня вистави”.

Зустріч Стуса і Сосюри

Літературно-музична композиція “100 відтінків любові” за творами Василя Стуса та Володимира Сосюри нещодавно поповнила репертуар Донецького академічного обласного драматичного театру (м. Маріуполь). “Зустріч, якої не було” — так визначив жанр нової постановки автор ідеї і режисер Анатолій Левченко.

Дитинство та юність Володимира Сосюри минули на Донеччині. Учасник багатьох літоб’єднань 20—30-х років. Видав близько 40 збірок віршів, два романи, півтора десятка поем. Зазнав гонінь за “націоналістичні ухили” та “буржуазний націоналізм”, переніс кілька нервових зривів, помер після другого інфаркту. Похований на Байковому кладовищі.

Василь Стус виріс на Донеччині. Шістдесятник, член Української Гельсінської групи. 13 років провів у слідчих ізоляторах, карцерах, мордовських таборах, на каторжній роботі, загинув у камері-одиночці під час протестного голодування. 1989 року поета перепоховано на Байковому кладовищі.

Режисер-постановник Анатолій Левченко розповів:

— Торік 6 січня виповнилося 120 років від дня народження Володимира Сосюри і 80 років від дня народження Василя Стуса. Вирішили створити виставу за їхніми творами. Для вистави обрали призабутий нині жанр — поетичні читання.

Коли почали досліджувати творчість Сосюри, то зрозуміли, що справжній Сосюра нам не відомий. Ми цитуємо у виставі слова з “Української літературної енциклопедії”, яка називає його українським соловейком, ліриком. Насправді він багато віршів писав “у шухляду”, а його доля трагічна. Нещодавно відкрили його поему “Мазепа”. Під час Української революції був спочатку у лавах Петлюри, потім — Махна, а згодом — у Червоній армії. Його життя практично розірвало на дві половинки. Про це розповідає вірш “Два Володьки”.

А про Василя Стуса “Українська літературна енциклопедія” пише, що він був екзистенціалістом, поетом філософських ухилів, песимістичного сприйняття життя. Але насправді він — автор прекрасної лірики.

Ми на сцені вирішили організувати їхню зустріч, якої насправді не було. Це різні поети, які мають багато спільного. Навіть поховані неподалік один від одного на Байковому цвинтарі.

Від Сосюри читає Валерій Сарбей. А Артур Войцехівський читає від Стуса.

Для російськомовного Маріуполя українська мова Сосюри і Стуса складна в технічному розумінні. Вони створювали слова, унікальні метафори. Не знаю, як це відчувається в Києві, а для нас, маріупольців, важлива сама поетична структура цих надзвичайно вишуканих мов. Для обох акторів це серйозний іспит. Українською мовою ми почали грати лише з 2016 року.

На вірші Стуса виконуються пісні, створені сестрами Тельнюк, а на вірші Сосюри взяли пісні сучасних українських композиторів.

Граємо цю виставу переважно для молоді, школярів. Бо в шкільній програмі представлено лише 2 вірші Сосюри і 2 — Стуса.

Прагнули, аби творчість поетів стала для них ближчою, а також формуємо літературний смак. Спочатку читаємо вірш Сосюри “Так ніхто не кохав”, потім лунає пісня на ці слова. Так само і Стуса. Щоб молоді люди розуміли, як відрізняється поетична мова від покладених на музику віршів.

Прем’єра вистави відбулася у грудні, було не так багато показів. Глядачі сприймають по-різному. Ті, хто звичний до поезії, філософії, зазвичай прагнуть таких вистав.

Столичний глядач мав змогу побачити виставу на сцені Київського академічного театру “Колесо” у рамках українського формату Міжнародного фестивалю камерних вистав AndriyivskyFest, в якому театр із Маріуполя бере участь уже вдруге. А невдовзі на фестивалі чекають гостей із Харкова і Дніпра.

Матеріали підготував
Едуард ОВЧАРЕНКО
Фото надані театрами